

ლევან გვიჩიანი¹

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

DOI: <https://doi.org/10.52340/sou.2023.19.22>

„თავისუფალი სვანეთის“ მამულის მფლობელობის სადაო საკითხები, „ჯაფარიძეთა სასისხლო სიგელი“-ს მიხედვით

აბსტრაქტი. ნაშრომის მიზანია, მამულის მფლობელობის სადაო საკითხების შესწავლა „ჯაფარიძეთა სასისხლო სიგელი“-ს მიხედვით. სიგელი რამდენჯერმე გამოიცა სხვა და სხვა ავტორების მიერ და პალეოგრაფიული კუთხით კარგადაა შესწავლილი, გამოკვლეულია სიგელის დაწერის თარიღი, მისი ისტორიული მნიშვნელობა, სასისხლო გადასახადი მამულის გადაცემით, გეო და ჰიდრო ტოპონიმები, მაგრამ ნაკლებადაა გამოკვლეული სიგელის გაცემის ძირითადი მიზნები, რაც ითვალისწინებდა სვანეთის თავისუფალ საზოგადოებაში ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბების მცდელობას და სამეფო ხელისუფლებისთვის დაქვემდებარებას. კვლევაში ფართოდაა განხილული, სვანეთის წერილობით ძეგლებში დაფიქსირებული „თავისუფალი სვანეთის“ შიდა საზღვრები, იდენტიფიცირებულია ის ტოპონიმები და ადგილთა სახელწოდებები, რომლებიც დაცულია „ჯაფარიძეთა სასისხლო სიგელში.“

კვლევის მეთოდი: ნაშრომში გამოყენებულია ისტორიულ - შედარებითი მეთოდი, ისტორიულ წყაროთა ციკლური შესწავლის მეთოდის გამოყენებით, გაკეთებულია სასისხლო სიგელის შინაარსობრივი ანალიზი, „თავისუფალი სვანეთის“ მამულის მფლობელობის სადაო საკითხების შესწავლის კუთხით, დაზუსტებულია მისი ისტორიულ-წყაროთმცოდნეობითი ღირებულება.

ნაშრომის მეცნიერული სიახლე: წერილობითი წყაროს შესწავლის და განალიზების საფუძველზე მოხდა, წყაროს ერთერთი ანონიმური პუბლიკაციის ავტორის ვინაობის დადგენა. პირველად, დეტალურად შეისწავლულ იქნა სიგელში გადმოცემული შინაარსობრივი მოვლენების, ისტორიული პიროვ-

¹ ლევან გვიჩიანი - სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის საქართველოს ისტორიის სადოქტორო პროგრამის დოქტორანტი.

ნებებისა და ტრადიციული ისტორიული რეალობის იდენტიფიცირება. „თავისუფალი სვანეთის“ გეოგრაფიული საზღვრების შემცირების მიზეზების დადგენა.

საკვანძო სიტყვები: ჯაფარიძეთა სასისხლო სიგელი, „თავისუფალი სვანეთი“, საზღვრები, ტოპონიმები, ტრადიციული ყოფა, მამულის მფლობელობა“.

Levan Gvichiani²

Sokhumi State University

Disputed Ownership of „Free Svaneti“ Estate According to „Japaridze's Blood document“

Abstract: The purpose of this work is to study the disputed ownership of the estate as documented in the "Japaridze's Blood Certificate." The document has been published numerous times by different authors and is well studied in terms of paleography, date of writing a deed is investigated, as well as, its historical significance, and the transfer of paternity, geo, and hydro toponyms. However, the main objectives of issuing the document, which aimed to establish feudal relationships in the free society of Svanthet and to subject it to the royal government, have received less attention. The study examines the internal borders of "free Svaneti" as recorded in written monuments of Svaneti, also are identified the toponyms and the names of the places that have been in the "Japaridze's Blood Certificate".

Research Method: This paper uses a historical-comparative method and a cyclic study method, conducts a contextual analysis of Blood Certificate, to study the controversial issues of the ownership of "Free Svaneti", and clarifies its historical-sustainable value. **Scientific Novelty of the work:** based on study, the identity of the author of one of the anonymous publications of the source, have been identified. For the first time, the events conveyed in the certificate, the historical piercing, and the traditional historical reality were studied in detail. Determining the reasons for the decline in the geo - shaped boundaries of "Svaneti".

Keywords: Japaridze's Blood Certificate, Free Svaneti, Borders, Toponyms, Traditional Beliefs, Fatherland.

ძირითადი კვლევა. სვანური წერილობითი ძეგლების მოძიება და შესწავლა XIX-საუკუნის შუა ხანებიდან იწყება, ამავე პერიოდს უკავშირდება მათი მეცნიერულად დამუშავება და გამოცემა. XIX საუკუნის ქართველ და უცხოელ მეცნიერ მკვლევარებში დიდი ინტერესი გამოიწვია, საქართველოს ჩრდილო

---

² **Levan Gvician** - Ph.D. student of the history of Georgia doctoral program of Sokhumi State University.

დასავლეთის მთიანეთში, კერძოდ კავკასიონისა და სვანეთის ქედს შუა მოქცეულმა ეთნიკურად ქართველურმა მხარემ სვანეთმა.

კავკასიონსა და სვანეთის ქედს შუა მოედინება მდინარე ენგური რომელიც სათავეს იღებს მწვერვალ მხარიდან და ჩაედინება შავ ზღვაში, ენგური წყალუხვი მდინარეა მის მარჯვენა და მარცხენა ნაპირებს უერთდება ორივე ქედის მოკლე მდინარეები, რომლებიც რესურსს იღებენ მარად თოვლიან მყინვარებიდან, მყინვარები კი სვანეთში ოთხია, მხარა, თეთნულდი, უშბა და ლაჰილი, (დღევანდელ ალპინისტურ წრეებში ოთხივე მწვერვალი მსოფლიოში ცნობილია).

სვანეთი სამად იყოფა ზემო სვანეთი, მდინარე ენგურის ხეობა რომელიც ჩაედინება შავ ზღვაში. ქვემო სვანეთი, მდინარე ცხენისწყლის ხეობა, ეს უკანასკნელი მდინარე რიონს უერთდება იმერეთში, რომელიც ასევე შავ ზღვაში ჩაედინება და მესამე ხეობა რომელიც სვანეთადაა ცნობილი არის კოდორის ხეობა სადაც ჩამოედინება მდინარე კოდორი რომელიც ასევე უერთდება მდინარე საკენს და ჩაედინება შავ ზღვაში, კოდორის ხეობას სხვანაირად აფხაზეთ სვანეთსაც უწოდებენ, საკუთრივ სვანები კი დალის ხეობას. სვანეთის სამივე ხეობა ერთმანეთს უღელტეხილებით უკავშირდება. მდინარეების, ენგურის, ცხენისწყლის და კოდორის აუზში ისტორიულად და ყოველთვის ცხოვრობდნენ ქართველური ტომები კრებსითი სახელით სვანები, სიტყვის ფუძე სვან.

სვანებს გააჩნიათ საკუთარი ენა რომელიც წინარე პროტოქართველურ ენადაა მიჩნეული, ხოლო დაშორება იმ პერიოდის თანამედროვე ქართულსა და წინარე ქართულ-სვანურს შორის მოხდა ძვ.წ. II- ათასწლეულში, მიზეზი სვანურთან მიმართებაში კარჩაკეტილი ცხოვრება უნდა იყოს. გეოგრაფიულად მთის მკაცრმა პირობებმა და გარესამყაროსთან ხშირმა კონტაქტების დაკარგვამ გამოიწვია სვანური ენის როგორც ქართული ენის პირვანდელი დიალექტის შემორჩენა.

სვანეთის ისტორია წერილობითი ცნობებით, ანტიკური ხანიდანაა ცნობილი. სვანები პირველად *სტრაბონთან* (ძვ.წ. 64 - ახ.წ. 24) მოიხსენიებიან (სოანას/შოანას). შემდეგ *კლავდიოს პტოლემასთან* (ახ.წ.ად.100-178): „სუანო-კოლხები ცხოვრობენ ჰენიოხებსა და მდინარე კორაქსს (ზზიფს) შორის“. დაახლოებით ამ ადგილებში *არიანე* და სხვა ავტორები სანიგებს ასახელებენ (ყაუხჩიშვილი, 1976:160-162). *პტოლემასის სახელმძღვანელო ძირითადად მიჰყვება ფსევდო - სკილაქსს, არიანესა და პლინიუსს*(ყაუხჩიშვილი, 1976: 164).

სვანები დასახელებული არიან პლინიუსთან, პრისკე პანიონელთან (V ს.), პროკოპი კესარიელთან (VI ს.), აგათია სქოლასტიკოსთან (VI ს.) მენანდრე პროტიქტორთან (VI ს.) და სხვებთან.

ძველი ბერძენი მწერლებიდან ჩვენი თემისთვის საინტერესოა სტრაბონის ცნობა სვანთა მმართველობის სისტემის შესახებ, რომელიც ახსენებს 300 კაციან საბჭოს, რომელთაც ჰყავდათ ბასილევსი. რადგან ჩვენი კვლევა სვანური სამართლის ისტორიას ეხება და სვანებს საბჭო ჰყავდათ უნდა ვივარაუდოთ რომ ყველა გადაწყვეტილებას საბჭო იღებდა, ხოლო ბასილევსი, რომელსაც სტრაბონი ახსენებს უფრო ტომის ბელადი უნდა ყოფილიყო, შეზღუდული უფლებებით. ბუნებრივია ასეთ შემთხვევაში პოლიტიკური გადაწყვეტილებების გარდა საბჭო საკანონმდებლო საქმიანობასაც ეწეოდა და აწესრიგებდა ტომის ადათ წესებს, მათ შორის ჩვეულებით სამართალს.

ჩვენი კვლევის საკითხია „წიგნი ალექსანდრე მეფისა სვანთა მიერ ჯაფარიძეთა სასისხლოს გადახდაზე“, რომელმაც საფუძველი დაუდო სვანური წერილობითი ძეგლების შესწავლას, რაზეც ქვემოთ უფრო დაწვრილებით მოგახსენებთ. ცალკე წერილობით ძეგლების ჯგუფს წარმოადგენს „სვანური საოჯახო საგვარეულო მოსახსენებლები და მათიანე სუანეთისა კრებისაი“ (სილოგავა, 1986: 248). ასე იქმნებოდა სხვა და სხვა წერილობითი საბუთები, რომელთაც სვანეთის წერილობით წყაროებს წარმოადგენს.

სვანური ისტორიული წერილობითი წყაროების შესწავლა და მეცნიერულად დამუშავება უკავშირდება XIX საუკუნეში 1866 წელს ჟურნალ „ცისკარში“, ქართულ ენაზე გამოქვეყნებულ საბუთს, სათაურით, „სისხლი ჯაფარის ძის სვანთაგან მიცემული“ (ცისკარი, 1866:3-4) (სხვანაირად მას „წიგნი ალექსანდრე მეფისა სვანთა მირ ჯაფარიძეთა სასისხლოს გადახდაზე“ ეწოდება) პუბლიკაციის ავტორი ანონიმურია, მისი დედანი ამჟამად არ მოიპოვება, თუმცა შემონახულია მისი პირი, რომელიც საურმაგ კაკაბაძის მიხედვით, ინახება „სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილებაში, მარი ბროსეს არქივში (Карабадзе, 1967: 276).

ბროსეს ხელში ეს პირი მღვდელ ნ. ქუთათელაძისგან მოხდა რომელმაც პეტერბურგში გაუგზავნა და 1838 წელს ბროსემ თარგმნა ფრანგულად და გამოაქვეყნა პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალში (Brosset, 1838: 268-272). ჟურნალ „ცისკარის“ გარდა, ჯაფარიძეთა სასისხლო საბუთის შინაარსი გამოქვეყნდა გაზეთ „ივერიაში“ ბესარიონ ნიჭარაძის მიერ 1886 წელს, სავარაუდოდ ის ეყრდნობოდა ჟურნალ „ცისკარში“ გამოქვეყნებულ ვერსიას. მარი ბროსეს მიერ ფრანგულად თარგმნილი ქართული პირი საფუძვლად უნდა დასდებოდა „ცისკარში“ გამოქვეყნებულ პუბლიკაციას, თუმცა მეცნიერები ამ პირსაც ვერ აგნებდნენ, მას საბოლოოდ საურმაგ კაკაბაძემ მიაგნო

უფრო გვიან 1967 წელს, თუმცა მანამდე მეორედ გამოქვეყნდა სარგის კაკაბაძის მიერ 1914 წელს თავის წერილში „სვანები XV საუკუნეში“ (კაკაბაძე, 1914: 126). სარგის კაკაბაძის პუბლიკაციაზე დაყრდნობით შემდგომი გამოცემა ეკუთვნის ეგნატე გაბლიანს (გაბლიანი, 1927: 12-16), რომელმაც თავისი თვალსაზრისი ჩამოაყალიბა საბუთის მნიშვნელობაზე, რასაც ქვემოთ უფრო ვრცლად შევხებით. მცირე შესწორებებით შემდეგი პუბლიკაცია ეკუთვნის ს. მაკალათიას (მაკალათია, 1930: 9-12).

სვანეთის ისტორის წერილობით ძეგლებთან ერთად, პავლე ინგოროყვას ეკუთვნის ჯაფარიძეთა სასისხლო საბუთის მორიგი გამოცემა, რომელიც ყველა გამოცემისგან იმით განსხვავდება რომ საბუთის ტექსტი უფრო გამართულია და ითვალისწინებს წინა გამოცემების კვლევებს, თუმცა ეყრდნობა სარგის კაკაბაძის პუბლიკაციას (ინგოროყვა, 1941 N27).

უფრო ნათელი რომ მოვფინოთ ამ საკითხს, საჭიროა სიღრმისეული ძიება და ურთიერთ გამომრიცხავი ფაქტების შესაძლო სინამდვილესთან შეჯერება. „1838 წლიდან დაიწყო მარი ბროსეს უშუალო მიმოწერა პლატონ იოსელიანსა და ნიკოლოზ ქუთათელაძესთან. პლატონ იოსელიანი ისტორიულ დოკუმენტებს, ასევე ეკლესია მონასტრებიდან გადმოწერილ სიგელ-გუჯრებს აგროვებდა და პეტერბურგში მყოფ მარი ბროსეს უგზავნიდა“ ასევე საინტერესოა, რომ 1847-1848 წლებში მ.ბროსემ იმოგზაურა საქართველოში და შემთხვევით მარტყოფში ყოფნისას სრულიად შემთხვევით გადაწყდა თავის ქუთაისელ ნაცნობს ნიკოლოზ ქუთათელაძეს, რომელთანაც წლების განმავლობაში მიწერ-მოწერა ჰქონდა გაჩაღებული“ (სარალიძე, 2010/2011: 17). გამოდის, რომ ნ. ქუთათელაძეს ბროსე არ იცნობდა პირადად როდესაც ჯაფარიძეთა სასისხლო საბუთი გაუგზავნა, რადგან მან ფრანგული თარგმანი საბუთისა 1838 წელს გამოაქვეყნა პეტერბურგის მეცნიერებათა აკადემიის ჟურნალში, (Brosset 1838: 268-272), რაზეც ზემოთაც მოგახსენეთ. მ.ბროსეს საქართველოში ყოფნის დროს, ზემო სვანეთში არ უმოგზაურია, ის ეწვია ლეჩხუმს და ქვემო სვანეთს. მის არქივიდან ვიცით, რომ ნ. ქუთათელაძე ქალაქ ქუთაისიდანაა, ის რომ მღვდელია ამაზე ცნობას გვაწვდის ს. კაკაბაძე (Какабадзе: 1967: 195), თუმცა სხვა წყაროები ამაზე არ მიგვითითებენ, ვერც ჩვენ მიერ ჩატარებულმა ძიებამ, რომ ის გვეპოვა იმ პერიოდის სამღვდელო დასში ვერ გამოავლინა შედეგი.

სულ სხვა მღვდელს ასახელებს ე. გაბლიანი თავის წიგნში: „ზემო ხსენებული ფრიად საყურადღებო და ძვირფასი საბუთი ყოფილა შენახული უშგულში, მაგრამ უშგულის მღვდელს სიმონ გაბიანს ის ბროსესათვის გადა-

უცია, ბროსეს ის გადაუთარგმნია ფრანგულ ენაზე 1838 წ. იქიდან გადმოთარგმნილი ფალავანდიშვილის მიერ ქართულად, მოთავსებულ იქმნა ჟურნალ „ცისკარში“ 1866 წელს, ხოლო 1914 წელს ის კაკაბაძის მიერ იქნა შესწორებული ბროსეს თარგმანის მიხედვით გამოქვეყნებული“ (გაბლიანი, 1927:18). ასევე ყურადსაღებია ის ფაქტიც, რომ წიგნის შესავალ ნაწილში ავტორი მადლობას უხდის ს. კაკაბაძეს ცნობების მოწოდებისთვის, „დასასრულს მადლობას ვუძღვნი ს. ესაძეს, ს. გორგაძეს და ს. კაკაბაძეს, რომლებმაც ამ შრომისთვის ზოგიერთი ცნობები მომაწოდეს“ (გაბლიანი, 1927:4). ფაქტია, რომ ე. გაბლიანს ჯაფარიძეთა სასახლო საბუთი, როგორც ცნობა ს. კაკაბაძემ მიაწოდა, რადგან ტექსტი ერთი ერთში ემთხვევა ორივე გამოცემაში. უცნობია ს. კაკაბაძემ მიაწოდა თუ არა ინფორმაცია, რომ მ.ბროსეს ეს საბუთი ნ. ქუთათელაძემ მიაწოდა, რადგან ე. გაბლიანს მიაჩნია რომ საბუთი უშგულის მღვდელმა სიმონ გაბიანმა გადასცა მ.ბროსეს, გამოდის რომ ერთი პირი უშგულში ინახებოდა, რაც არაა გასაკვირი და სრულიად შესაძლებელია, რადგან სასახლოში გადახდილი მიწის საზღვარი მთლიანად უშგულზე გადიოდა, ეს ადასტურებს რომ დედანი რამდენიმე პირად იყო დაწერილი, სვანებისთვის მიცემული სიგელი კი უშგულში ინახებოდა.

ე.გაბლიანის აზრით ვინმე ფალავანდიშვილმა ბროსეს მიერ ფრანგულად გადათარგმნილი ცნობა ისევ გადმოთარგმნა ქართულად და დაბეჭდა ჟურნალ „ცისკარში“ მაშინ როდესაც ჟურნალ „ცისკარში“ დაბეჭდილი სტატია ანონიმურადაა ცნობილი და სავარაუდო ავტორი მხოლოდ ე.გაბლიანს აქვს ნახსენები და გვარი ემთხვევა თვითონ საბუთის ავტორს ფ. ფალავანდიშვილს. ამ ცნობით გამოდის, რომ სამასი წლის შემდეგ საბუთის კიდევ ერთი პირი ავტორის მოგვარე ვინმე ფალავანდიშვილს აქვს ბროსესგან ქართულად გადმოთარგმნილი, რაც სარწმუნოდ მიგვაჩნია რამდენიმე ნიუანსის გამო, ის რომ ბროსესთვის გაგზავნილი პირი დაკარგულად ითვლებოდა და მას ვერ მიაგნო სარგის კაკაბაძემ XX-საუკუნის 10 წლებში (კაკაბაძე, 1914:126) ეს ვერ იქნება მტკიცებულება იმისა რომ ზ. ფალავანდიშვილის მოღვაწეობის დროს სიგელი დაკარგული ყოფილიყო, პირიქით ის თანამედროვეა მ.ბროსესი, მეგობრობენ და თანამშრომლობენ ერთმანეთთან, რაზეც ქვემოთ მოგახსენებთ. ამ საბუთს კი მიაგნო სარგის კაკაბაძის შვილმა, ასევე გამოჩენილმა ისტორიკოსმა, საურმაგ კაკაბაძემ ბროსეს არქივში, როდესაც ის 1960 სამუშაოდ მიიწვიეს სსრკ მეცნიერებათა აკადემიაში აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილების კავკასიურ კაბინეტში, სადაც სიცოცხლის ბოლომდე იღვაწა (ზაბუნაშვილი, ნოზაძე, 1994: 199.).

სიგელის დედანი ამჟამად არ მოიპოვება, თუმცა ვიცით რომ შემონახულია მისი პირი, რიმელიც ინახება „სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ლენინგრადის განყოფილებაში, მარი ბროსეს არქივში (Какабадзе, 1967: 276 [P 23 (P 18/84)])”

გამოდის რომ 1967 წლამდე, ბროსეს თარგმანის შემდეგ, (რომელსაც თითქოს ეყრდნობა ცისკრის პუბლიკაცია, ასევე სარგის კაკაბაძე და მას შემდეგი გამომცემელი), ბროსესთვის გაგზავნილი დედნის პირი დაკარგულად ითვლებოდა. საურმაგ კაკაბაძე არ გამორიცხავს საბუთის დედნიდან ორი ერთნაირი პირის გადმოწერას და ერთი გაეგზავნათ ბროსესთვის, მეორე კი ჟურნალ „ცისკარში“ გამოექვეყნებინათ. ეს მეტყველებს საბუთის დედნის ასლის რამდენიმე პირის არსებობას.

ჩვენ კვლევა - ძიება წარვმართეთ იმ მიმართულებით რომ გამოგვერკვია მ. ბროსეს თანამედროვე წრეში მოღვაწეობდა თუ არა ვინმე ფალავანდიშვილი. დადგინდა, რომ მარი ბროსესთან, პლატონ იოსელიანის და ნიკოლოზ ქუთათელაძის გარდა თანამშრომლობდა ზაქარია ფალავანდიშვილი, რომელმაც მ. ბროსესთან და დ. ჩუბინაშვილთან ერთად მონაწილეობა მიიღო „ვეფხისტყაოსნის“ მეორე გამოცემაში პეტერბურგში, ასევე მუშაობდა პ. იოსელიანთან გაზეთ „ზაკავკასკი ვესტნიკ“ - ის რედაქციაში და თარგმნიდა გაზეთს ქართულად, ქართულად გაზეთს ერქვა „კავკასიის მხარეთა უწყებანი“ რომელიც თბილისში გამოდიოდა 1845 წლის იანვრიდან 1846 წლის ივლისამდე. ჩვენამდე გაზეთის სულ ორმა ეგზემპლარმა მოაღწია N1 და N11. ზაქარია ფალავანდიშვილი სრულიად ახალგაზრდა 27 წლის გარდაიცვალა 1845 წელს და დაკრძალულია მთაწმინდის პანთეონში. ჩვენ არ გავაქვს პირდაპირი ცნობა, რომ პ. იოსელიანის გაზეთში „ჯაფარიძეთა სასისხლო სიგელი“ გამოქვეყნებულიყო, თუმცა ამ სიგელის მიმართ დაინტერესება დიდი იქნებოდა ზ. ფალავანდიშვილის მხრიდან და ე. გაბლიანი ტყუილად არ მოიხსენიებდა თავის ნაშრომში როგორც ჟურნალ ცისკარში გამოქვეყნებული პუბლიკაციის ავტორად. აქ ვაწყდებით ერთ შეუსაბამობას, ზ. ფალავანდიშვილი გარდაიცვალა, როგორც ზემოთ ვახსენეთ, 1845 წელს, ხოლო პუბლიკაცია გამოქვეყნდა ცისკარში 1866 წელს, თუმცა ანონიმურად.

ჩვენი აზრით გამომცემელმა არ ჩათვალა საჭიროდ ავტორის ბოლოში დასახელება, რადგან ეს სიგელია და დამწერის ვინაობა დასახელებულია, ფალავანდ ფალავანდიშვილი. ჟურნალი „ცისკარი“ თავისი სპეციფიკით არ არის ისტორიული კვლევების პუბლიკაციებისთვის განკუთვნილი, ის უფრო ლიტერატურული ჟანრის ნაწარმოებებს, თარგმანებს, იმ პერიოდის სოციალურ

და პოლიტიკურ ამბებს განიხილავს და დამატების სახით აქვს ჟურნალს მესამე განყოფილება სადაც ისტორიულ ჟანრს პატარა ადგილი ეთმობა.

ჯაფარიძეთა სასისხლო საბუთის სრულყოფილი გამოცემა გვაქვს ვალერი სილოგავას ნაშრომში, „სვანეთის წერილობითი ძეგლები“ (სილოგავა, 1986:113-116)). მის ნაშრომში გამოქვეყნებული ტექსტის სანდოობა ეჭვს არ იწვევს. განვიხილოთ ეს დოკუმენტი, თავისი განმარტებებით, მეცნიერთა შეხედულებებით და ჩვენი დაკვირვებებით.

ჯაფარიძეთა სასისხლო საბუთის დაწერის თარიღზე სხვა და სხვა მოსაზრება არსებობს. მ. ბროსემ საბუთი 1433 წლით დაათარიღა (Brosset, 1838: 272). მან „ქორონიკონსა რკ და ერთსა“ წაიკითხა რაც 1433 წელს გვამღევს და საბუთის გამცემად ალექსანდრე დიდი მიიჩნია. იგივე თარიღს იმეორებს სარგის კაკაბაძე 1914 წელს (კაკაბაძე, 1920: 126), თუმცა 1920 წელს გამოცემულ ნარკვევში მან როგორც ბროსეს ისე თავის დასმულ თარიღში ეჭვი შეიტანა და „ქორონიკონსა რჟ და ერთსა“ წაიკითხა, რაც 1503 წელს გვამღევს (კაკაბაძე, 1920: 77), იგივე დაადასტურა შემდეგ გამოცემულ ნარკვევში 1924 წელს (კაკაბაძე, 1924).

ჯაფარიძეთა სასისხლო საბუთს ათარიღებს ივანე ჯავახიშვილიც, რომელმაც 1924 წელს „ქართველი ერის ისტორიის“ მესამე წიგნში ჩართო პატარა სპეციალური ნარკვევი „ალექსანდრე მეფის სიგელის თარიღი“ (სილოგავა, 1986: 60), რომელმაც გააკრიტიკა ს. კაკაბაძის პირველი დათარიღება 1433 წელი და ყურადღება მიაქცია საბუთის დამწერის ფალავანდ ფალავანდიშვილის მოღვაწეობის დროს, რომელიც იმერეთის სამეფო კარზე სხვა საბუთების აღმწერადაც გვევლინება, რადგან მას საკანცელარიო საქმეები ევალებოდა და მწიგნობარი იყო, მაგალითად მოყავს გელათის სხვა საბუთი, „ხელითა ფრიად ცოდვილისა ფალავანდიშვილისა ფალავანდისათა“ დაწერილია გელათის ეტრატზე ნაწერი 1495 წ. მეფეთა-მეფისა ალექსანდრესი და მისი თანამეცხედრესი თამარის მიერ ნაბოძები სიგელი (ჯავახიშვილი, 19-82). ივ. ჯავახიშვილი თარიღს ასე კითხულობს „ქორონიკონსა რკ და ერთსა“, რაც 1493 წელს უდრის (სილოგავა, 1986: 61) და ემთხვევა როგორც ფ. ფალავანდიშვილის მოღვაწეობის დროს, ასევე იმერთა მეფის ალექსანდრე-I (1478-1510 წ.წ.) მეფობას.

ს. კაკაბაძის მიერ დათარიღებული 1503 წელი გაიზიარა პ. ინგოროყვამ ტექსტის გამოცემის დროს 1941 წელს (ინგოროყვა, 1941: 31, N27). 1503 წელი ამ საბუთის თარიღად ამჟამად საყოველთაოდ გაზიარებულია სპეციალური ლიტერატურაში (სოსელია, 1973:74). ყველაზე სრულყოფილი მიმოხილვა

ჯაფარიძეთა სასისხლოს შესახებ ეკუთვნის ვ. სილოგავას, რომელიც თარიღის შესახებ წერს; „ივ. ჯავახიშვილის მიხედვით, საბუთის პირის გადმოდებმა თარიღის გადმოწერისას შეცდომით „პ“-არი წაიკითხა „კ“-ანად, ხოლო ს. კაკაბაძის მიხედვით „ჟ“-ანი წაიკითხა „კ“-ანად. XV-XVI საუკუნეებში „პ“, შემდგომ ხანებთან და ამჟამინდელ დაწერილობასთან შედარებით, შეტრიალებული იწერებოდა და ამიტომ მას „კ“- ანში, რომელიც იყო თანამედროვე მოხაზულობისა, გადმომწერი ვერ აურევდა. ხოლო „ჟ“, რომელიც შედარებით თავიდადი იყო და რომლის თავი ოდნავ შუახაზს ზემოთაც იწერებოდა, ადვილად შეეძლო XIX-საუკუნის გადამწერს „კ“-ანად მიეღო. ამიტომ, უფრო სწორი უნდა იყოს ს.კაკაბაძის ვარაუდი, რომ საბუთის ტექსტის ბოლოს აღნიშნული იყო თარიღი - „ქორონიკონსა რჟ და ერთსა“, ე.ი. 1503 წელი (სილოგავა, 1986: 61-62).

ჩვენ ჯაფარიძეთა სასისხლო საბუთის დედანი არ გვაქვს, გადმოწერილი პირის დათარიღების ქორონიკონის პირველი ასო „რ“ ექვს არ იწვევს, მეორე ასო კი ყველა გამოცემაში პირობით ნიშნებშია აღნიშნული, რაც ნიშნავს „[/]-ტექსტის ამჟამად ნაკლები და აღდგენილი ადგილები“, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ნარკვევების მიხედვით მეორე ასო უნდა იყოს „ჟ“, რომელიც ვერ იკითხება გარკვევით, ხოლო „და ერთსა“ იკითხება და არ იწვევს ექვს, ამ ყველაფერმა მოგვცა თარიღი **1503 წელი**.

ჯაფარიძეთა სასისხლო სიგელის განხილვა მკვლევართა მიერ ბევრჯერ მოხდა, თუმცა განხილვის საგანი ყოველთვის, მისი ტექსტის დადგენა, დაწერის თარიღი და იმ ფაქტის გამოვლენა იყო, რომ დედანი არ არსებობს და მხოლოდ ასლია შემორჩენილი. პირველი შეფასება და მცირე კომენტარები ეკუთვნის სარგის კაკაბაძეს, რომელიც სიგელის ტექსტის შესავალში წერს: „1838 წ. მ.ბროსემ დაბეჭდა (Bullet. Scientif., t. IV, 268-272) თარგმანი ერთი ფრიად საინტერესო საბუთისა რომელსაც დიდი მნიშვნელობა აქვს მე-XV საუკ. სვანთა მდგომარეობის და ვითარების შესასწავლად. ბროსეს ხელთ ქონია პირი ამ საბუთისა, რომელი პირი (ქართული ტექსტი) მე ვერ ვიპოვე პეტერბურგს აზიურ მუზეუმში ბროსეს ნაქონ ქალაქებს შორის. ამ სიგელის ქართული ტექსტი დაბეჭდილი ყოფილა დიდი შეცდომებით ჟურნალ „ცისკარში“ 1866 წ. N10. სიგელი დაწერილი ყოფილა ქალაქდზე და თავი სიძველისგან აკლდა. აი ტექსტი ამ საინტერესო საბუთისა, შესწორებული ბროსეს მიერ გამოცემულ თარგმანის მიხედვით“(კაკაბაძე, 1914: 126). აქ მოყვანილია სიგელის ტექსტი და ჩვენი ყურადღება უფრო მიიქცია ს. კაკაბაძის იმ შეფასებებმა რომელიც სიგელს ბოლოში დაურთო: „ამ სიგელიდან სჩანს რომ თავისუფალ სვანეთს მე-XVსაუკ. პირველ ნახევარს ეჭირა ტერიტორია ეცერს

აქეთ, ცხენის წყლისა და რიონის სათავე, ჭიდროთას და გლოლას გასწვრივ, ე. ი. ისტორიული რაჭის ერთი ნაწილიც. 1432 წ. თავისუფალ სვანეთს დაუკარგავს რიონის სათავეში მდებარე მთიულეთი, რომელიც ჯაფარიძეების ხელში გადასულა. ამავე სიგელის მიხედვით ჩვენ ვტყობილობთ, რომ საბატონო სვანეთს ამ დროს ბატონობდნენ დადაშკელიანი და რუჩაგანი.

საყურადღებოა კიდევ ის გარემოება, რომ ამ სიგელში არ იხსენიება სვანთა ერისთავი. ცნობილია, რომ 1495-1502 წლებში სვანთა ერისთავად იჯდა აბესალომ გელოვანი. შესაძლებელია, რომ მე-XV საუკ. დასაწყისს სვანეთს ცალკე ერისთავი მართლაც არ მჯდარიყო და შემდეგ წლებში დადგენილიყო ცენტრალურ თავრობასთან სვანების უფრო დასკავშირებლად. ამ საკითხის უფრო დანამდვილებით გადასაწყვეტად კიდევ ახალი საბუთებია საჭირო“ (კაკაბაძე, 1914: 131-132).

ეგნატე გაბლიანის შენიშვნები და დაკვირვებები გამოცემულია თავის წიგნში „თავისუფალი სვანეთი“ (გაბლიანი 1927:12-16), სადაც ტექსტი, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ ს. კაკაბაძის პუბლიკაციის მიხედვითაა გამოცემული. ე. გაბლიანი წერს; „ალექსანდრე მეფის ბოძებული 1432 წ. სიგელი ჩვენ საშუალებას გვაძლევს დღემდის ბურუსში გახვეულ მრავალ ისტორიულ მოვლენებს ნათელი მოვფინოთ:

1. ყველაზე უფრო საყურადღებო ის არის რომ ამ საბუთით მტკიცდება, რომ თავისუფალ სვანეთს 15 საუკუნის პირველ ნახევრამდე ეჭირა ეცერსა და ოსეთს შუა ჭიდროთასა და გლოლას გასწვრივ მდებარე ტერიტორია, ე. ი. რაჭის ერთი ნაწილი, მოთავსებული რიონის სათავეში, სრულად მთიულეთი, რომელიც ამის შემდეგ ჯაფარიძეების ხელში გადასულა.

2. სვანეთში ამ დროს გაცვლა გამოცვლითი ალებ მიცემობა წარმოებდა. ადგილობრივი ნაწარმით დატვირთული 400 ცხენი სვანებმა ლეჩხუმში ჩაიყვანეს, ცნობილია, რომ ძველ დროში სვანებს გაჰქონდათ ბაზარზე: თაფლი, სანთელი, ჯიხვის რქები, ბეწვეულობა, ტყვია, თოფის წამალი, ხის ჭურჭეულობა, შალუელობა, კანაფისგან გაკეთებული ტილოები, ბაწრები, რომლებსაც ცვლიდნენ საჭირო სავანებზე.

3. სვანები ამ დროს მოდიოდნენ სამუშაოდ დვალეთით კახეთისკენ, რაჭალეჩხუმში, გურიასა და სამცხისკენ.

4. ერთად ერთ წერილობით საბუთად სვანეთში დადგენილიანების შემოსვლის დროის გამოსარკვევად ეს სიგელი ჩაითვლება. ეტყობა, რომ ისინი ამ დროს დიდი ხნის შემოსული არ ყოფილან, რადგან ბეჩვი ლეჭყანი ამ დროს მათ ხელში არ ყოფილა და თავისუფალი სვანეთის ნაწილს შეადგენდა.

5. სიგელის მიხედვით ჩვენ ვარკვევთ, რომ ცხენის წყალის სათავეში ყოფილა დასახლებული 129 მეკომური სვანი, ხოლო რიონის სათავეში 271 კომლი.

6. სიგელში მოხსენებულია ეკლესიები და საეკლესიო სიმდიდრე, რომლებიც აქ ყოფილა შენახული, გვიმტკიცებს, თუ რამდენად მოღონიერებული ყოფილან ამ ხეობაში მცხოვრებნი ჯაფარიძეების ხელში გადასვლამდე“ (გაბლიანი, 1927:272- 273).

ამ საბუთის ე.გაბლიანის მიერ 1432 წლით დათარიღება გაკვირვებას იწვევს, მაშინ როდესაც ის უკვე დათარიღებული იყო, როგორც ზემოთ მოგახსენეთ ს.კაკაბაძის მიერ 1920 და 1924 წლებში, სადაც საბუთი დათარიღებულია 1503 წლით, ე. გაბლიანმა კი თავისი წიგნი გამოუშვა 1927 წელს. უნდა ვივარაუდოთ რომ ე.გაბლიანი, ს.კაკაბაძის უფრო ადრინდელ 1914 წლის დათარიღებას ანიჭებდა უპირატესობას (1432 წ.) ან შემდეგ გამოცემებს არ იცნობდა, სადაც ს. კაკაბაძე სიგელს უკვე 1503 წლით ათარიღებს, ერთი რამ ცხადია, რომ ს.კაკაბაძემ 1914 წლის პუბლიკაცია გაუგზავნა ცნობის სახით, არა უგვიანეს 1920 წლამდე. ასევე ჩვენი დაკვირვებით ცნობა ს. კაკაბაძემ თავისი შენიშვნებითურთ გამოუგზავნა ე. გაბლიანს, ჩვენს მიერ ზემოთ მოყვანილ ციტატებიდან ჩანს, რომ საბუთის განხილვის დროს ე. გაბლიანმა გამოიყენა ს. კაკაბაძის მოსაზრებები, რომელიც ერთი ერთში აქვს გადმოღებული და უფრო განავრცო მოკლე კვლევის სახით, სადაც არ აქვს ნახსენები ს. კაკაბაძე, არც ტექსტში და არც სქოლიოებში

ჯაფარიძეთა სასისხლო საბუთის შინაარსი და ზოგიერთი ისტორიული ასპექტი, ჩვენშიც კითხვის ნიშნებს ბადებს, ყველა მეცნიერი თანხმდება რომ დედანი დაკარგულია და გადმოწერილ ასლის პირს დასაწყისი სტრიქონები აკლია და იწყება ასე: „[...] მოხუდით; და თქვენი ბიძანები თ ვ ა ლ ი ა და ი ვ ა ნ ე მოგუეწივნეს და შეგუებნეს. მოგუერია ცოდვა, ეშმაკის მანქანებითა შემოგუერივნეს. მერმე დაგუიწყეთ მტერობა თქვენ ჯ ა ფ ა რ ი ძ ე მ ა ნ ს ა რ გ ი ს და აღარც გაგუიშუით საჯამაგროდ არარც რ ა ჭ ა ს და ლ ე ჩ ხ უ მ ს სამუშირაოდ გამოგუიშუით“ (სილოგავა, 1986: 113-116).

ამ ეპიზოდთან ჩანს რომ „მტერობა“ ჯაფარიძეთა დაწყებულია და უნდა ვივარაუდოთ რომ მათ თავისუფალი სვანეთის დამორჩილება სურდათ, თუმცა ამ ყველაფერს თვალთ და ივანე ჯაფარიძენი შეეწირნენ, რომელნიც რაჭის თავადები იყვნენ და მათი სასისხლო გადასახადი სათავადო იყო, თუმცა სამაგიეროს გადახდა ან სასისხლოს აღება თავისუფალ სვანეთთან გაჭირდებოდა, ამიტომაც რომ მათ მიმართეს სისხლის აღების ისეთ მექანიზმს რომელიც ითვალისწინებს გზების შეკვრას და ხვდომას, ამით მთელი „თავისუფალი სვანეთი“ იზოლაციაში მოექცა და შვიდი წელიწადი ჩაკეტილნი

იყვნენ. საზიარებელი ღვინის გასაჭირმა და მარილის უქონლობამ შეჰყარა რვაასი სვანი და ოთხასი ცხენის საპალნე საქონლით ლეჩხუმს ჩავიდნენ სავაჭროდ სადაც ივაჭრეს, იყიდეს ღვინო და გამოემართნენ სვანეთისკენ, თუმცა აქ ღალატს ჰქონდა ადგილი, ტექსტიდან ვიგებთ: „ჩამოვედით ლეჩხუმს და რაც სავაჭრო გუახლდა გავჰყიდეთ და ვისაქმეთ. ავჰკიდეთ ღვინო და ჩამოვედით. თავი მორჭმული გუეგონა აღარას მოველოდით. თურმე კუჭაიძე და ლაშხიშვილი შემოჩენილი გუყუა, როგორც ჩუენ სავაჭროდ ჩამოვედით, კუჭაიძეს და ლაშხიშვილს თქუენტვის კაცი გამოეზავნა, თქუენ სრულიად რაჭველნი შეგეყარა და ასრე მოსულიყვენიტ რეხტაშიგა, რომ ჩუენ თქუენი მოსლვა ვერათ საქმთ ვერ შევიტყვეთ. წინათ თქუენ დაგუხუდით, უკანით კუჭაიძე, ლაშხიშვილი, ინასარიძე და გარეყანიძე მოგუეწივნეს, გავიყავით წინა უკანა და დაგვ(ხ)ოცეთ და ამოგუწყუიტეთ. რვაასი კაცისაგან ოთხასის მეტი აღარ მოვრჩით. ეს ყუელა კაცი დაგუ(ხ)ოცეთ და ოთხასი ცხენი, ყუელას ღვინო ეკიდა, მისის საპალნით წაგუართუით“ (სილოგავა, 1986: 113).

საბუთის ამ მონაკვეთიდან ვიგებთ, რომ სისხლის ალების პირველი ნაწილი „თავისუფალი სვანეთის“ წინააღმდეგ, ჯაფარიძეებმა კარგად მომზადებული ხრიკით დაგეგმეს და წარმატებით შეასრულეს, მოკლეს ოთხასი კაცი, სრულად წართვეს ცხენები და ნავაჭრი, თუმცა ამასაც არ დაჯერდნენ და დვალეთის გზით, ოსეთის გავლით, კახეთში საჯამაგროდ ჩასული ასი სვანი აქეთობისას გლოლა ჭიორასთან დაატყვევეს, წართვეს ყველაფერი და სამაგიეროს გადახდით გაათავისუფლეს.

შემდეგ საბუთში წერია: „სხუა რასდენი ჭირი და მტერობა გარდაგუეკიდა, კაცის ენა როგორ იტყუის. ვიყუნეთ სრულიად ეცერს აქეთ რაც სუანეთი არის თორმეტსა წელიწადსა ასრე შეწყუდეულნი, რომ ვერც კახეთისკენ ვიშოეთ საჯამაგრო გზა, ვერც სამცხისკენ და ვერც გურიისკენ, ვერც ვიმ[უ]ჩირეთ“ (სილოგავა, 1986: 113-116).

ჯაფარიძეებმა „თავისუფალ სვანეთს“ კვლავ ჩუკეტეს გზები და შეამწყვდიეს მთებში ამით ისინი ისევ იზოლაციაში აღმოჩნდნენ. აქ უკვე მათ სხვა არაფერი დარჩენოდათ გარდა სამართლისა, რომელიც მეფეს უნდა გადაეწყვიტა. „თავისუფალ სვანეთში“ ჩვეულებითი სამართლის წარმოების ტრადიცია ანტიკური ხანიდან არსებობდა, წეს-ჩვეულები რომელიც ამ სამართალშია არსებულ საქმეზე არ გამოდგებოდა, რადგან საქმე ფეოდალურ სისტემასთან ჰქონდათ, ამიტომ შეიკრიბა მთელი სვანეთი და სამართლის წარმოება მეფის სამართლით გადაწყვიტეს ამის შესახებ საბუთში წერია: „და

მერმე შვეიცარენით სრულიად სუანთ ჩენილები და ვქენით ვაზირობა. მივედით ეცერს, რუჩაგ იანსა და დადიშკელი იანსა შევეხუეწენით და დადიანთან გავგზავნეთ. შევეხუეწენით დადიანს მაძიასა და ცხრა ჯორი გაუგზავნეთ. ამისა აჯა ვსთხოვეთ, რომ მეფეთა-მეფეს პატრონს ალექსანდრესთან აჯა ეთხოვნა“ (სილოგავა, 1986: 113-116). საბუთის ამ მონაკვეთიდან ყურადღება უნდა მივაქციოთ ტერმინს სუანთ ჩენილები, რომელიც ხშირად მეორდება უფრო ადრინდელი საუკუნეების საბუთებშიც და რჩეულებს ნიშნავს ამ შემთხვევაში სვანეთში სვანური სამართლის მცოდნენი, რომელნიც გამოარჩიეს და შექმნეს დელეგაცია, ასევე მეორე ტერმინი ვაზირობა, რომელსაც განმარტავს სულხან-საბა ორბელიანი „სიტყვის კონაში“ როგორც „საქმის რჩევა“ (ვაზირობა-საქმის რჩევა) (სილოგავა, 1986: 116).

აქ მთავრდება საბუთის ის ნაწილი რომელზეც შემდეგ სამართალს უნდა ემსჯელა და მოერიგებინა მხარეები, მორიგება ყველაზე მეტად „თავისუფალ სვანეთს“ დააზარალებდა მატერიალური თვალსაზრისით, რადგან მათ სათავადო სასისხლო ჰქონდათ გადასახდელი ორ კაცზე, რაც ცოტა არ იყო, მიუხედავად იმისა რომ მათ ოთხასი კაცი მოუკლეს არც ისე ცოტაა, თუმცა საქმის ვითარებამ როგორც საბუთიდან ჩანს სულ სხვა სახე მიიღო, კერძოდ, პოლიტიკური, რომ ეს საქმე იმერეთის მეფეს გამოეყენებინა „თავისუფალ სვანეთზე“ ზეწოლისთვის, გავლენის სფეროების გაფართოებისთვის, ჩრდილო კავკასიის გადასასვლელების კონტროლისთვის და მოსახლეობის დაბეგვრისთვის.

„სუანთ ჩენილებმა“ იმოქმედეს იმ წესებით, რომელიც მეფის მიმართვასთანაა დაკავშირებული ვაზირობის დროს და ამ წესს იცნობს ჩვეულებითი სამართალიც, კერძოდ, უდაბლესიდან უმაღლესისკენ მიმართვა, მისი თანამდებობრივი, წარმომავლობრივი, წარმომადგენლობრივი, რანგობრივი და სტატუსობრივი მდგომარეობით. ამ ყველაფრის გათვალისწინებით ისინი მიმართავენ სვანეთში, სოფელ ეცერში ორ წარჩინებული გვარის ფეოდალს, რუჩაგ იანსა და დადიშკელი იანსა, რომლებიც როგორც ჩანს, ხაიშიდან ეცერამდე ფლობდნენ ტერიტორიებს და სვანეთის ამ მონაკვეთის მთავრებად ითვლებოდნენ, რაზეც თავის ნაშრომში ხაზი აქვს გასმული ე. გაბლიანს (გაბლიანი, 1927:12-16), მათ უნდა ეშუამდგომლათ არა პირდაპირ მეფესთან არამედ ოდიშის მთავარ დადიანთან, რომელსაც საქმის დაწყებისთვის ცხრა ჯორი გაუგზავნეს. დადიანებმა მეფესთან ჰყონდიდელი გაგზავნეს რომელმაც მეფის დანაბარები გადასცა დადიანს, დადიანმა კი „სუანთა ჩენილებს“, მეფემ ბრძანა: „თუ ჯაფარი ძის თანა თავადი რაჭას არა

მყავსო; თუ ჯაფარიძის სისხლს გარდაი(ხ)დიანო, სუანთ გზას მივცემო და ჯაფარიძეთაც ჩამოვ(ხ)სნითო, თუ არა და ჯაფარიძის საქმეს არ გარდავწყვეტო, ჯაფარიძენი უბრალოდ და(ხ)ოცესო, მწუედ მძლავრნი კაცნი არიანო და სრულიად რაჭველნი და ლეჩხუმელნი დამეკარგუიანო, და თუ ამ ჯაფარიძის საქმეს გარდასწყუეტენო, მოიყენე კარსა და რა რიგადაც სჯობდეს და ემართებოდნენ, ჯაფარიძესაც გარდაუწყუიტონ და შემოვიწყობთო“ (სილოგავა, 1986: 113-116).

საბუთის ამ მონაკვეთიდან ჩვენ ვიგებთ მეფის პოზიციას, რომ გადაწყვეტილება მისი მხრიდან ჯაფარიძეების მხარეს იქნებოდა. ეს ბუნებრივიცაა და მიზეზიც ახსნილი აქვს მეფეს, თუმცა საქმის დრამატიზირება ჩვენი აზრით, სულ სხვა რამეს ემსახურებოდა, ესაა დასავლეთ საქართველოს მთიანი „უბატონო“ ტერიტორიების, მეფის მმართველობის ქვეშ მოქცევის მცდელობა, ასევე ეკლესიის მხრიდან ამ ტერიტორიების თავის ფაქტიურ მმართველობის ქვეშ მოქცევა. იურიდიულად სვანეთი დასავლეთ საქართველოს საკათალიკოსოს ეკუთვნოდა, კერძოდ „თავისუფალი სვანეთი“ ცაგერის ეპარქიას და ფეოდალური სვანეთი ცაიშის ეპარქიას, რაც სხვა საბუთებიდანაც ჩანს და ქვემოთ მოგახსენებთ, ამაზე მეტყველებს, ამავე საბუთში ის ფაქტი, რომ სვანები საზიარებელი ღვინის საშოვნელად ცაგერში ჩადიან.

ალექსანდრე II-ის პოზიცია ჯაფარიძეთა სასისხლოზე, ჩვენ სხვა კუთხითაც შეგვიძლია განვიხილოთ, კერძოდ, პოლიტიკურ ჭრილში თუ გადავიყვანთ, ამ პერიოდის საქართველო დაიშალა სამ სამეფოდ, ქართლი, კახეთი, იმერეთი და ამ სამეფოებში შემავალ სამთავროებად, რომლებიც ხშირ შემთხვევაში დამოუკიდებლადაც გრძნობდნენ თავს, აქედან სამცხის სამთავრო საერთოდ დამოუკიდებელი ერთეული იყო. ალექსანდრე დიდის (1414-1442 წ.წ.) შვილიშვილი ბაგრატ VI ბაგრატ II-ის (1466-1484 წ.წ.) სახელით ხდება იმერეთის მეფე, რომელმაც დაამარცხა ერთიანი საქართველოს მეფე გიორგი VIII (1446-1466 წ.წ.). 1463 წელს ჩიხორთან ბრძოლაში. ჩიხორის ბრძოლაში ბაგრატს დასავლეთ საქართველოს მთავრებმა, გურიელმა, დადიანმა, შარვაშიძემ და ყვარვარე ჯაყელმა აქტიურად დაუჭირეს მხარი, სანაცვლოდ გიორგი VIII-ის ყმობას თავი დააღწიეს და იმერეთის მეფის ბაგრატ II-ის ყმობისგან განთავისუფლებას მიაღწიეს, ამით სამთავროებმა საწადელს მიაღწიეს და მეფედ ბაგრატ II-ე აღიარეს. სამეფოს ჩამოყალიბების პროცესი უნდა დაესრულებინა მის მემკვიდრეს ალექსანდრე II-ს, რომელმაც გააგრძელა სამთავროების მიმართ რბილი პოლიტიკის გატარება და ამის შედეგია ის რომ მან რეგიონებში რამდენიმე თავადს დაუჭირა მხარი, მისცა უფრო თავისუფლება და სიფრთხილით ეკიდებოდა მათთან ურთიერთობას, ამან

გამოიწვია ჯაფარიძეების მიმართ მხარდამჭერი პოზიცია, რაც გამოიხატა ასევე „თავისუფალი სვანეთის“ საბოლოო დასუსტებით და მისი დაქვემდებარების სურვილით, რისი მცდელობაც ბევრჯერ იყო შემდეგ პერიოდებში.

საბუთის შემდეგ მონაკვეთში წერია: „ამაში გამო(ბ)და ხანი და მივედით და დიანთან სრულიად ჩენილები. წამოგუიძღვა თუითონ ბატონი და დიანი და გეგუთს მივედით. შეიქნა საქმობა და სანახშირე გუთხოეს ჯაფარიძეთა. დასხდეს თუითან მეფეთ-მეფე პატრონი ალექსანდრე და დიანი ბატონი მამია, ფალავანი შვილი ზუიადი, ჭილაძე ლომკაცი, ერისთავი კახაბერი, ამირეჯიბი რამინ და ფალავანი შვილი ფალავანი. ენეს მოკითხული და სიგელიც მოიტანეს ჯაფარიძეთა. და მეტად უზომოდ დიდი სისხლი და სანახშირე ეწერა. ამაზედ იანგარიშეს და [----] ასი კაცი მოეკლა ჯაფარიძეთა და სხუა მრავალი ავი დამართებოდა ჯაფარიძეთგან სუანთა, დაუდევით სიგელი სუანთა და გარდაი(ბ)ადეს“ (სილოგავა, 1986: 113-116).

ჩვენ სხვა საბუთებშიც ხშირად შეგვხვდება სიტყვა სანახშირე (სანახშირე-ესე არს მესისხლენი დაზავდნენ, პირველად სანდო რამე მისცენ სისხლის გარდახდამდე) (სულხან - საბა, 1949:482), რომელიც წინასწარ დაზავებისთვისაა გადასახდელი და რომელიც სვანებს გადაახდევინეს დაზარალებული მხარისთვის. აქედანაც ჩანს, რომ დაზარალებულად წინასწარვე ჯაფარიძეები არიან მიჩნეული, აქვე მეფესთან ერთად საქმის გარჩევას ესწრებიან სამეფო სამოხელეო აპარატის წარმომადგენლები, ადგილობრივი თავადები და ამ საბუთის ავტორი ფ.ფალავანი შვილი. ტექსტიდან ასევე ვიგებთ, რომ უნდა არსებულიყო ჯაფარიძეთა სიგელიც, რაზეც მკვლევარი ვ. სილოგავა აღნიშნავს: „ასევე ცალკე იქნებოდა, უთუოდ, გაფორმებული ჯაფარიძეთა სასისხლო სიგელიც, თუნდაც მისი სიდიდის გამო; ალბათ ის სიგელიც, რომელიც გეგუთში, საქმის გარჩევის დროს, სამეფო კარზე წარადგინეს ჯაფარიძეებმა და რომლის შესახებ აღნიშნულია მათ სასისხლო წერილში-„ენეს მოკითხული და სიგელიც მოიტანეს ჯაფარიძეთა“; და რომელსაც ჩვენამდე არ მოუღწევია“ (სილოგავა, 1986:21). სრულიად შესაძლებელია, რომ გეგუთში რამდენიმე დედანი დაწერილიყო, ერთი სვანებისთვის, მეორე ჯაფარიძეებისთვის, მესამე მეფის კანცელარიაში შენახულიყო და მეოთხე ეკლესიისთვის, რადგან გადახდელ სასისხლეში ბევრი ეკლესია-მონასტერი, წმინდა წერილი და ჯვარ-ხატია აღნიშნული, ჩვენამდე არცერთ დედანს არ მოუღწევია.

ჯაფარიძეთა სასისხლო საბუთს ვიცით, რომ დასაწყისი სტრიქონები აკლია, ასევე ნაკლულია ის მონაკვეთი სადაც ჯაფარიძეთა მოთხოვნილ სანახშირეს დაუპირისპირეს მათ მირ მოკლული სვანები, იანგარიშეს და ნაკლული ასოების მერე ასი წერია მარტო, იქმნება შთაბეჭდილება რომ იქ სპეციალურადაა სამი ასო დაკლებული, ჩვენი ვარაუდით ეს ასოებია „ოთხ“ და ერთიანობაში გამოდის „ოთხასი“, რაზეც საბუთის თავშია საუბარი, გადმოწერს რატომ დასჭირდა ამ მონაკვეთის დაზიანება უცნობია, რომ ლექსებში ოთხასი სვანი მოკლეს ჯაფარიძეებმა. იქვე, წერია, რომ სხვა მრავალი ავი დამართნოდათ სუანთა, რომელთაც დაუდეს გადაწყვეტილი სიგელი რომელიც სვანებმა გადაიხადეს. აქ მთავრდება მოქმედებები და საბუთში იწყება იმის ჩამოთვლა, რაც სვანებს დააკისრეს გადასახდელად, ასევე აქამდე ავტორი სვანების პირით, პირველ პირში წერს და ჩვენი შენიშვნით „თავისუფალ სვანთა“ სარჩელს უფრო ჰგავს, ვიდრე სიგელის წერის მაშინდელ სტილს. შემდგომ აბზაცში მთხრობელი სვანები არ არიან, ჩანს რომ ავტორი თავისი პირით მოგვითხრობს ამბავს და რახან სვანების საპირისპირო მხარეს წარმოადგენს აბზაცის შესავალს ასე იწყებს „და მოვაცემინეთ“; „და მოვაცემინეთ ლ ა შ ხ ე თ ს სოფელი და ციხე ხ ე რ ი ა ს ცხრა კუამლი კაცი, და ერთი მომცრო მონასტერი წმიდის გიორგისა თექსუმეტით ჯუარ-ხატითა, ოთხთავითა საწინასწარმეტყულოითა, სამოციქულოითა, მარხუანითა, ტიბიკონითა, სტოდიელითა“ საბუთის ამ აბზაცზე ვ. სილოგავა შენიშნავს; „სხვათა შორის ჯაფარიძეთა სასისხლე დაწერილში დასახელებულ არც იმ სიგელს მოუღწევია ჩვენამდე, რომლის შესახებ ტექსტში აღნიშნულია: „დაუდევით სიგელი სუანთა და გარდაი(ხ)ადეს. და მოვაცემინეთ ლ ა შ ხ ე თ ს სოფელი და ციხე ხ ე რ ი ა“ (სილოგავა, 1986: 21), რომელიც ჩვენი აზრით ჯაფარიძეთა სიგელის ნაწილი უნდა იყოს და თითქოს ჩართულია ერთიანი სიგელის ბოლო ვერსიაში, ეჭვს იწვევს ტექსტის კონტექსტიდან სტილისტური ამოვარდნა, ეს ეპიზოდი თავისი ინტონაციითაც ჯაფარიძეთა სიგელის ნაწილს უნდა წარმოადგენდეს. შემდეგი აბზაცი გრძელდება ისევ პირველ პირში, სვანთა თხრობით, თუ რა ტერიტორიები, სოფლები, სამოვრები, გვარები კომლებით, ეკლესიები ჯვარ-ხატებით, სანადირო ადგილები სახელწოდებით, ჭურჭელი, გადასცეს ჯაფარიძეებს სასისხლოს გადასახდელად. წარმოგიდგენთ ცხრილების სახით სასისხლოში გადახდილ, უძრავ და მოძრავ ქონებას, რათა ნათელი წარმოადგენა შეგვექმნას მის ოდენობაზე:

ცხრილი N1

სოფელი	კომლთა რაოდენობა	ეკლესია	ჯვარ-ხატები	ციხე	საეკლესიო წიგნები
ხ ე რ ი ა	9	1	16		7
ხ ი დ უ რ ა	20+20+8+ 12	2	2+38+32. 12-კანდელი	1	10
ზ რ ი ლ ი	24+	1	15	1	წიგნებით
თ ა ვ რ ე შ ო	16+40			1+1	
ზ ე დ კ ლ ა ქ ი	100	1			წიგნებით
დ ე ბ ი	72			1	
შ ო დ ა	25	1		1	
ჩ უ ე შ ო	7			1	
ჭ ი ო რ ა	16			1	
ბ უ ზ ა	25	1	1		
დ ე ბ ი ს შესავალი სოფლები	წყაროში რაოდენობა არ წერია-6				
ჯ უ მ ლ ა დ (ჯამურად)	400	7	104	8	გაურკვეველი

სასისხლე საბუთში დათვლილია ჯამურად თუ რამდენი კომლია გადახდილი, „ჯუმალი-ოთხასი კუამლი“ (ჯუმალი-ერთპირად რიცხვი) (სულხან-საბა, 1949: 482) . ანუ ჯამი 400, ასევე ჩვენი დათვლით: 11-სოფელი, 7 ეკლესია, 104- ჯვარ-ხატი, 8-ციხე, რეალური რაოდენობები უფრო მეტი იქნებოდა, რადგან საეკლესიო წიგნების რაოდენობა გაურკვეველია.

დასახელებულია 3 აზნაური გვარი თავისი სოფლებით და ციხეებით, ესენია: ხიდურაში ს ო გ ა გ ი ძ ე, თავრეშოში ა რ ი შ ი ძ ე და ღებში გ ო გ ა შ ვ ი ლ ი, ეს ცნობა ამ გვერების განსახლება ჩასახლების საკითხისთვისაც მნიშვნელოვანია, ასევე საინტერესოა, რომ თავისუფალ, უბატონო სივრცეში ისინი აზნაურებად იწოდებიან, ეს გვაფიქრებინებს განსხვავებულ ფეოდალურ ურთიერთობების ჩამოყალიბებაზე, რაც კლასიკურ ფეოდალიზმში არ გვხვდება, კერძოდ, გვარი მიწას ფართო ფეოდალური პრივილეგიების და უფლებების გარეშე ფლობს, იწოდება აზნაურად, თუ ამ წესს გადაუხვევს და ძალით მოინდომა სხვების დაყმევება, თავისუფალი საზოგადოება მას ამოწყვეტით სჯის, რისი მაგალითებიც მრავლადაა. ე. გაბლიანი საბუთის განხილვის დროს სქო-

ლიოში, ერთ ამბავზე მიგვითითებს; „არეშიძეების სახლის ნანგრევებს, მ. გავაშელის სიტყვით, დღესაც გვიჩვენებენ ღებელები, ღებიდან ორი ვერსის მანძილზე სამხრეთ აღმოსავლეთით. გადმოცემით, ჯაფარიძეების მიერ მათ ქონდათ მინიჭებული პირველი ღამის უფლება, ამიტომ ერთმა ახალგაზრდა ლომჯანიძემ ცოლი არ ითხოვა, წაუყარა ღებელ ახალგაზრდებს თავი და ერთხელ, როდესაც სამი ძმები არეშიძეები სანადიროდ ბრილის ხიდზე მიდიოდნენ, ესროლეს ისრები. ორი ძმა მოკლეს, მესამე წყალში ჩახტა და სიკვდილს გადაარჩა. ამის შემდეგ ღებელებმა მოისყიდეს მისი მოსამსახურე ქალი, რომელიც დაითანხმეს მის მოკვლაზე იმ პირობით, რომ სანამდი ღები იხსენიებოდა, ყოველ ღებელს, როცა თავიანთ მიცვალებულებს ტაბლას გამოუცხოვდნენ, ერთი ტაბლა მისთვის გამოეცხოთ. ერთხელ როცა არეშიძე დასამალავად ჭიორისკენ მიდიოდა, ეს ქალი მას გაჰყვა, რადგან ხიდზე გასვლას ვერ ენდობოდა, ის შემოუჯდა უკნიდან ცხენზე თავის ბატონს და როდესაც შუა წყალში შევიდნენ, ქალმა გადმოათრია იგი ცხენიდან და ორივენი წყალში დაიხრჩვეს. ღებში დღემდე სავალდებულოა ყველა ოჯახისთვის ოთხი ტაბლის გამოცხოვა. სამი თავიანთ ახალ გარდაცვალებულთა სულის სასარგებლოთ, მეოთხე კი ბებულის სულის მოსახსენებლად“. (გაბლიანი, 1927:14-16). ამ ზეპირ გადმოცემულ წყაროში, თვალნათლივ გამოჩნდა მდგომარეობა, რომელიც ჯაფარიძეთა სასისხლო გადასახადის შემდგომ შეიქმნა იმ სოფლებში და საზოგადოებაში, სადაც სასისხლე მამულით მიიღეს ჯაფარიძეებმა, რომ ჯაფარიძეებმა დაიწყეს იმ უფლებების მინიჭება იმ გვარებზე, რომლებიც თავისუფალ საზოგადოებაში სხვებზე მეტ მიწას, სიმდიდრეს და გავლენას ფლობდნენ, თუმცა ეს მათ არ აძლევდა იმ უფლებებს, რაც ტრადიციულ ფეოდალებს ჰქონდათ, არამედ ტრადიციული წეს-ჩვეულებების და სამართლის წინაშე ისინი თემში თანასწორი უფლებიანობით სარგებლობდნენ და არავითარი ფეოდალური პრივილეგიები სხვაზე არ ჰქონდათ, მაგალითად, დაყმევება, გადასახადების ბეგარის და ღალის გადახდევინება, პირველი ღამის უფლება, მსგავს მცდელობებზე ხშირად წაუცდებოდათ თავისუფალ საზოგადოებაში გამდიდრებულ გვარებს ხელი, თუმცა უამრავი მაგალითია „თავისუფალ სვანეთში“ ასეთი გვარების ამოწყვეტისა და სხვა და სხვა სოფლებში არსებობს ამ გვარების ნასახლარები, რაზეც ქვემოთ უფრო ვრცლად გვექნება საუბარი.

სოფლების შემდეგ დასახელებულია სანადირო ადგილები, საშავარდნე, საჯიხვე და საარჩვე მთის მასივები, სახელწოდებებით; ზ ო ფ ხ ი თ ო, კ ი რ ტ ი შ ო, ე დ ე ნ, გ ი ლ ო ნ ა და რიონის სათავეები. ე. გაბლიანი პირველად, დაწვრილებით აღწერს ამ სანადირო ადგილებს, იმ ფაქტის ხაზგასასმელად,

რომ „ჯაფარიძეთა სასისხლო“ სიგელით სვანეთმა დიდი მასშტაბის ტერიტორიები დაკარგა. (გაბლიანი, 1927:14-15). შემდეგი აზნაცი იწყება მამულის ანუ მიწის გარდა გადასახდელი ქონების ჩამოთვლით, ასევე ბოლო აზნაცში სააღაპოდ ჩამოთვლილია საქონელი, რომელსაც ასევე ქვემოთ მოცემული ცხრილის ბოლო სამ დასახელებაში წარმოგიდგენთ:

ცხრილი N2.

რაოდენობა	დასახელება
300	სამანქანური და ზედალური აბჯარი (სამანქანი-იგივე ჯაჭვი-იწოდების ყოველსა ილეკროსა ერთი მეორეში გაყრილსა; ა ბ ჯ ა რ თ ა , ჯ ა ვ შ ა ნ თ ა (სულხან საბა, გვ.478)
300	ვეცხლის ჭურჭელი: სურა-თეფში, ჩორდათიო, თასი,ვეცხლის ტაშტი, წურწუმა.
300	დიდი და სუბუქი ქუაბი
300	ჯორი
300	კარგი ულაყი
300	ნებიერი (იგულისხმება, ხბო და დეკაული. განმარტება ლ.გ)
1000	ცხუარი
300	ლიტრა სანთელი

ზემოთ ჩამოთვლილი „ჯაფარიძეთა სასისხლე“ გადასახადი თავისი მოცულობით მიგვანიშნებს, „თავისუფალი სვანეთის“ ეკონომიკურ მდგომარეობაზე, რომ XV-საუკუნისთვის მოსახლეობა არც ისე ღარიბია, დასახელებულია უძრავ-მოდრავი ქონების ფიქსირებული რაოდენობა, თუმცა ეს საკმარისი არ აღმოჩნდა და „თავისუფალ სვანეთს“ დაედო ბაჟი, სადაც განსაზღვრულია გეოგრაფიული არეალი, რაც სიგელის 18-ე აზნაცშია ასახული: „ამას გარეთ ველარა ამოგივედით, არ შეგუჯერდით, ამისათვის რომე თქუენი სწორი კაცი ს უ ა ნ ე თ ს არ იყო, და სხუა ველარა ღონე ვქენით, სრულიად სუანთა ეც ე რ ს აქათ ყუელამან თქუენი ბაჟი დავიდევით, სრულად მ უ ლ ა ხ ე ლ თ ა და მ უ ლ ა ხ ი ს შესავალთა, ლ ა ტ ა რ ე ლ თ ა და ლ ა ტ ა რ ი ს შესავალთა, უ შ კ უ ლ ე ლ თ ა და უ შ კ უ ლ ი ს შესავალთა“ (სილოგავა, 1986: 113-116). სიგელის ამ მონაკვეთში დასახელებულია სოფლები, ეცერს აქეთ მულახი, ლატალი, უშგული და ამ სოფლებში შემავალი სუბიექტები ტერმინით „შესავალთა“, რომლებმაც დაიდეს ბაჟი, (ბაჟი-ტვირთის ხარკი) (სულხან-საბა, 1949: 45), გადასახდელი იმ ტვირთისთვის, რომელსაც გაიტანდნენ და შემო-

იტანდნენ „თავისუფალ სვანეთში“, რაც ეკონომიკურად კიდევ უფრო დაასუსტებდა გარე სამუშაოებზე და სავაჭროდ მიმავალ სვანებს, თუმცა ეს თავისუფლების გადასახადი უფრო იყო, ვიდრე დამორჩილების, ასევე ყველა არ იხდიდა, მარტო სამგზავროდ წასული, სიგელს კანონის ძალა ჰქონდა და აწესრიგებდა ურთიერთობას თავისუფალ და ბატონყმურ, ფეოდალურ სამყაროს შორის. უნდა შევნიშნოთ რომ აქ არ არის დასახელებული სეტი, (დღევანდელი მესტია) რომელიც ითვლება „თავისუფალი სვანეთის“ ცენტრად, აქვე სეტის წმინდა გიორგის ეკლესიაში ინახება თავისუფლების სიმბოლო, დროშა, ლომის გამოსახულებით სახელწოდებით „ლ ე მ“ მედროშე კი მელომედ იწოდება. აქვე უნდა ავლნიშნოთ, რომ ჯაფარიძეები სეტში XIII-XVIII საუკუნეებში სვანურ წერილობით ძეგლებში ხშირად იხსენებიან. ისტორიულად ჯაფარიძეთა განსახლება-ჩასახლების ადგილს, მესტიის ცენტრი, სეტის მცირე ნაწილი, შგედი და ახალშენი წარმოადგენდა. რაჭველ ჯაფარიძეებთან „თავისუფალი“ სვანეთის“ კომფლიქტს ხელი არ შეუშლია სეტში მცხოვრებ და სვანეთში დამკვიდრებულ ჯაფარიძეებისთვის, მეტიც ისინი აქტიურად ერთვებიან შიდა პოლიტიკურ და მიწის ფლობის საქმეებში, რაც ასევე ჩვენამდე მოღწეულ მიწის ნასყიდობის აქტებშია დაფიქსირებული. გამოდის, რომ „ჯაფარიძეთა სასისხლო“ სიგელის დაწერის დროს მესტიაში ჯაფარიძეები ძლიერ და ანგარიშგასაწევ თემს წარმოადგენდნენ, რასაც ქვემოთ უფრო ვრცლად განვიხილავთ. ჩვენი აზრით, სიგელში სეტის (მესტია) არ დაფიქსირება ჯაფარიძეთა იქ მოსახლეობის ფაქტორმა განაპირობა. სვანეთში XV საუკუნეში მცხოვრებ ჯაფარიძეების წოდებრივ სტატუსზე მსჯელობს ე. გაბლიანი, რომელიც იმოწმებს რუსი მეცნიერის მაქსიმ კოვალესკის (Ковалевски 1886: 15-16) ჩანაწერს. ე. გაბლიანი წერს: „პროფესორ კოვალესკის ცნობებით, XV ს. შემდეგ, ერთ დროს, მესტიაში ძალაუფლებას იხვეჭდნენ ჯაფარიძეები, რომლებმაც ფეოდალური უღელი დაადგეს მესტიის გლეხკაცობას კისერზე. მესტიის გლეხობა ვალდებული იყო: ემუშავნათ ჯაფარიძეებისთვის, როცა მათ დასჭირდებოდათ. 1 კვიდოლა პური (3 ფუთი) ყოველ წლიურათ ბეგარად მიეცათ, ომში გაყოლოდნენ მათ და სხვა ყოველგვარი სამსახური გაეწიათ. თუ რომელიმე გლეხს მემკვიდრე არ ეყოლებოდა, მისი ადგილ-მამული ჯაფარიძეებს უნდა გადასცემოდათ. ერთ დღეს ერთი ჯაფარიძე მოდიოდა თავის მამულზე, მან დაინახა, რომ ერთი გლეხი თავის ყანაში მუშაობდა. მივიდა მასთან და უთხრა: „როგორ თუ შენ ჩემს ყანაში არ მუშაობ“, დაუწყო ლანძღვა-გინება და ცემა. მოთმინებიდან გამოსულმა გლეხმა იშიშვლა ხანჯალი და მოკლა ჯაფარიძე. მის მოკვლაზე დიდი წი-

ვილ-კივილი და ხმაურობა ატყდა და ამიტომ სხვა ჯაფარიძეებმა და მესტიელებმაც ამ ადგილს მოიყარეს თავი. მოხდა გლეხებსა და ჯაფარიძეებს შორის შეტაკება, რომლის დროსაც ჯაფარიძეები იქნენ დახოცილი. ამ უბედურებას გადარჩა მხოლოდ ერთი ჯაფარიძე. მისგან შემდეგში გამრავლებული ჯაფარიძეების გვარეულობა უფლებრივად გათანასწორდა გლეხობასთან. ამიერიდან მესტიის ხალხი ირჩევდა თავიანთ შორის „მახვშის“ (უფროსს) და თვითონ განაგებდა) თავის საქმეს. ჯაფარიძეებს შერჩათ მხოლოდ ის პრივილეგია, რომ მათი სისხლი ფასდებოდა ორ გლეხის სისხლად და გლეხებს თავის ქალიშვილებს არ აძლევდნენ ცოლად“ (Ковалевски 1886: 15-16: გაბლიანი, 1927: 25-26). მ. კოვალევსკის კვლევები კავკასიის შესახებ გაჯერებულია რუსული იმპერიალიზმის ხოტბის შესხმით და როგორც იმ დროინდელი ყველა რუსი მეცნიერის მისიას წარმოადგენდა, კავკასიაში და მათ შორის საქართველოს მთიანეთში, ადგილობრივი მოსახლეობიგან „ველური“ ხატის შექმნა, თუმცა ხშირ შემთხვევაში მათი მოპოვებული ცნობები ავთენტურია და სანდო. საკამათოა ინტერპრეტაცია და დასკვნები, რომელთა ჰუმბლიკაცია ხორციელდებოდა პეტერბურგის და მოსკოვის სამეცნიერო სტამბურ გამოცემებში. იგივე შეიძლება ითქვას მ. კოვალევსკის ცნობაზე, რასაც ზურგს უმაგრებს სვანური წერილობითი საბუთების ცნობები, რომელიც ეხება უშუალოდ ჯაფარიძეებს და ნაწილი ცნობებისა წარმოდგენილია წინამდებარე კვლევაში. საბუთის ამ აზნაცით მორჩა იმ გადასახდელი უძრავ-მოდრავი ქონების ჩამოთვლა და ბაჟის დაწესება ჯაფარიძეთა სასარგებლოდ, რასაც კიდევ ერთხელ თავს უყრის შემდეგი აზნაცები, სადაც რამდენჯერმე მეორდება ვალდებულებები, რაც უნდა შეასრულონ სვანებმა და პირობების ჩამორთმევა, რაზეც გადაწყვეტილებები სამომავლოდ არ უნდა შეცვლილიყო.

უფრო დაწვრილებით გავეცნოთ შემდეგ აზნაცს სადაც წერია: „აწე მოგუი(ხ)სენებია გლოლას ზედათ ცენას იქით, ოსეთს აქათ, სრულად მთიულეთის თემი, მათით სამართლიანითა მთითა, ბართთა, საყდრებითა, წყლითა, წისქულითა, სათეუზოითა, სანადიროითა, ველითა, სათიბითა, მისით მიმდგომითა მართლით სამართლიანითა, სამებრითა და უძებრითა მისით ყოვლითა. გქონდეს მკვიდრად და სამამულოდ თქუნენ ჯაფარიძესა სარგისს, აბესალომს და ვამიყს“. (სილოგავა, 1986: 113-116).

აქ კიდევ ერთხელაა ჩამოთვლილი ზოგადად საზღვრები, თავისი სახელდებით, გასაგებადაა მითითებული „თავისუფალი სვანეთის“ აღმოსავლეთი საზღვარი „ცენას იქით“ დღევანდელი „ცაან“, რეალურად მარტო ეს

ტოპონიმი აღნიშნავს „თავისუფალი სვანეთის“ ასევე ზემო და ქვემოს ვანეთის საზღვარს, ცაანთან ერთად ზემო სვანეთის საზღვრებში მოექცა სოფელი ზესხოც. ჩვენ კიდევ ერთხელ გავარკვიოთ, საბოლოოდ რა გადაიხადა სვანეთმა ამ სიგელით, *იყო კი ეს მიწები იმ პერიოდისთვის სვანეთის საკუთრება?* ძველი საზღვრების დადგენისთვის, ამ საკითხს უფრო ნათელს მოჰფენს, სვანეთის წერილობით ძეგლებში შემონახული, ერთობილი სვანეთის (ბ)ევის საბუთები. ამჯერად შემოვიფარგლებით საბუთების იმ ეპიზოდური ტექსტის ციტატებით, სადაც ნახსენებია, სვანეთის ისტორიული საზღვრები და საბუთების ქრონოლოგიური დალაგებით:

XIII-XIV სს. მიჯნა. დაწერილი სვანეთის ერთობილი (ბ)ევის ერთობისა და გაუყრელობისა - „დაუწერეთ და დავიდევით ჩვენ ერთობილმან (ბ)ეუმან ლ ა ლ ვ ე რ ს შემოდმართ და უ შ ქ უ ლ ს ჩამოდმართ, ერთმანერთისა ნდომითა, მტკიცე და უქცეველი“ (სილოგავა, 1986: 113-116).

XIII-XIV სს. მიჯნა. დაწერილი (ბ)ევის სამაგრობელი ერთობილი სვანეთის ხევისა - „ჩვენ (ბ)ევმან ერთობილმან უ შ გ უ ლ ს ა და ლ ა ლ ა უ ვ ე რ ს ა შუვა ყოველმან“ (სილოგავა, 1986: 113-116).

XIII-XIV სს. მიჯნა. დაწერილი ერთობილი (ბ)ევისა ლარველსა და უშგულს შუა „დაუწერეთ და დუდევიტ ჩვენ ხევმან ერთობილმან ლ ა რ ვ ე რ ს ა და უ შ ქ უ ლ ს შუამან“ (სილოგავა, 1986: 110).

XIV ს. შუა ხანები. დაწერილი ერთობილი (ბ)ევისა ბენდან ვახთაგიანის მიერ სეტის (ბ)ევის შვილად ავანის საქმეზე - „დაგიწერეთ და მოგახსენეთ თქვენ ვახთაგიანსა ბენდანსა და შენსა ცოლსა მარიამს ჩვენ ერთობილმან ლ ა ლ ვ ე რ ს და უ შ ქ უ ლ ს შუამან (ბ)ევმან“ (სილოგავა, 1986: 117).

XIV ს. II ნახევარი. დაწერილი ქვეყნის სამაგრობელი სრულიად სვანეთის (ბ)ევისა - „დავდევიტ დაწერილი ესე სრულად სვანეთის (ბ)ევისა - ვ უ შ ქ უ ლ ს ა და ლ ა ლ ვ ე რ ს შვა სამაგრობელი ჩვენ, ერთობილმა ხევმან“. (სილოგავა, 1986: 107)

XV ს. დაწერილი ერთობილი სუანეთის (ბ)ევისა მეზვერეებისადმი - „დაგიწერეთ და გიბოძეთ დაწერილი ესე მტკიცე და უქცეველი ჩუენ (ბ)ევმან ერთობილმან ლ ა ლ ვ ე რ ს ა და უ შ ქ უ ლ ს შუა“ (სილოგავა, 1986: 112).

XV ს. დაწერილი საგმობი ერთობილი სვანეთის ხევისა - „დედისა ღმრთისა უშგულისა თავსდებობითა და შუამდგომლობითა დაუწერეთ საგმობი ესე ერთობილმან სვანეთისა (ბ)ეუმან, ა ტ კ ვ ე რ ს ა და ბ ე ლ ა ს შვამან, ყოველმან ერთმანერთისა ნდომითა, ამა პირი ზედა“ (სილოგავა, 109).

XV ს. დაწერილი მეჭურჭლე მიქაელ კუჭაისძისა ბალს ზემო სვანეთის (ბ)ევისადმი - „მე კუჭაისძემან მიქაელ და ჩემან მმისწულთა და ჩემან შვილმან

ცოტნე და გიგიაძან, შვილთა და მომავალთა ჩემთა თქვენ (ბ)ევსა ბ ა ლ ს ზე-
მოცა და ა ტ კ ვ ე რ ს ქვემოთაცა მას ჟამსა ოდეს სეტისა მოვედი“ იქვე „ თქვე-
ნი ხელი და მეჭურჭლეობა, რაიცა მთავარმოწამისთვის შემომიწირაუს,
თქუნ, (ბ)ეუსა დაგრჩომოდეს ბალს ზემოთაცა და ატკვერს ქვემოთაცა, თუ
ესე ასე არ გავათაოთ“ (სილოგავა, 119).

ჩვენ მიერ ზემოთ მოცემულ საბუთების ფრაგმენტებში, საზღვრებს
თუ დავაკვირდებით, „თავისუფალი სვანეთის“ საზღვრად, ჩრდილო აღმო-
სავლეთით, XIII, XIV, XV, საუკუნეებში დასახლებულია ისტორიული სო-
ფელი უშგული, ხოლო დასვლეთ საზღვრად ლალვერი, რომლის განმარტე-
ზაც ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედიაში გვხვდება „ლალვერი-მწვერვალი
საქართველოსა და რუსეთის საზღვარზე. მდებარეობს სვანეთის კავკასიონის
მთავარ წყალგამყოფ ქედზე სიმაღლე 4350 მეტრი“ იქვე „მისასვლელი გზაა
სამხრეთიდან წანერის მყინვარით, მდინარე ენგურის აუზი, ჩრდილოეთი-
დან ბეზენგის მყინვარით, მდინარე ბეზენგის ჩერეკის აუზი“ (ქსე, 1983: 113).
თუ დავაკვირდებით უშგულსა და ლალვერს შუა მდებარე ადგილებს, აღმო-
ჩნდება რომ ისტორიულად დასახლებული სოფლები აცდენაშია და უფრო
სამხრეთ დასავლეთითაა მიმართული, რამაც შეიძლება ეჭვი შეიტანოს მწვე-
რვალ ლალვერის საზღვრად მიჩნევისა და სხვაგან, უფრო დასავლეთით ვე-
მებოთ კიდევ ერთ ლალვერს, რაც ასევე არაა გამორიცხული, რადგან სვანე-
თში ტოპონიმები ხშირად მეორდება სახელწოდების ეტიმოლოგიიდან
გამომდინარე, ხშირად ადგილის ბუნებრივი მახასიათებლის მიხედვით. ჯე-
რჯერობით სხვაგან არ ფიქსირდება ტოპონიმი ლალვერი.

ჩვენი აზრით, მწვერვალი ლალვერი მართებულად მიგვაჩნია „თავი-
სუფალი სვანეთის“ საზღვრად, მიუხედავად მისი უკიდურეს ჩრდილოე-
თით მდებარეობისა. ჩვენ უნდა დავაკვირდეთ მის მნიშვნელობას, რომ ლა-
ლვერი საზღვარია ყაბარდი-ბალყარეთთან (ამჟამად დეფაქტო რსფსრ), ის-
ტორიულად ბალყარეთთან, სადაც გადის ასევე იმ პერიოდისთვის უმნიშვნე-
ლოვანესი, ჩრდილოეთში გადასასვლელი ორი გზა, უღელტეხილით წა-
ნერი, რომლითაც სარგებლობდნენ სვანეთის სოფლები კალა, ადიში, ივარი
და მულახის თემები, იქვეა მესტიის უღელტეხილი, თუმცა ასევე მესტია, ლე-
ნჯერი და ლატალი, უფრო წანერის გადასასვლელებს ამჯობინებდნენ,
უკეთესი გზის გამო და ამ გადასასვლელებით, გეოგრაფიული ხელსაყრელი
მდებარეობის გამო, ყაბარდოდან უფრო იოლად გადადიოდნენ ოსეთში, აქვე
უნდა ავლნიშნოთ რომ შხარის მწვერვალიდან, რომლის სამხრეთ კალთებზე
მდებარეობს სოფელი უშგული და საიდანაც სათავეს იღებს მდინარე ენგურ-

რი, უწყვეტი 12 კილომეტრიანი ტრავერსია მწვერვალ ლალვერამდე, რომელსაც ასევე ბეზენგის კედელსაც უწოდებენ.³ გამოდის, რომ სვანეთი უზგულიდან ლალვერამდე, კავკასიონის ქედით, ჩრდილოეთიდან ლაშქრობებისგან დაცულია, ლალვერთან ორი გადასასვლელი უღელტეხილია, ერთი წანერი და მეორე მესტიის, ხოლო შემდეგი მონაკვეთი მესტიიდან ბეზოს უღელტეხილამდე გადასასვლელი გზები არ გვხვდება, ბეზოდან კი ნაკრას უღელტეხილამდე და სვანეთიდან ჩრდილოეთში გადასასვლელი უღელტეხილი მთავრდება აფხაზეთ-სვანეთში დალის უღელტეხილით. ამ გადასასვლელებიდან უმთავრესი წანერის და მესტიის უღელტეხილებია და ორივე მწვერვალ ლალვერთან მდებარეობს, ამ გაზებით სვანები მიდიოდნენ და პირიქით, ყაზარდო-ბალყარეთსა და ოსეთში ანუ ჩრდილოეთის კარიბჭე ლალვერთანაა საიდანაც ომიანობის დროს ყველაზე მეტი საშიშროებაც აქედან მოდიოდა. ლაშქრობების შესახებ რომელსაც ჩრდილოელები აწყობდნენ სვანეთში, ან პირიქით, მხოლოდ გადმოცემებით და ხალხში ზეპირსიტყვიერი წყაროებით ვიცით, უფრო შემორჩენილია ეთნოლოგიური და ეთნოგრაფიული მასალები, მრავალფეროვანია არქეოლოგიური მონაპოვრებიც, თუმცა არც ერთი წერილობითი ცნობა ჯერჯერობით გამოვლენილი არ არის. ის რომ სვანეთში თითქმის ყველა ეკლესია ჩრდილოეთიდან შემოსული მარბიელი ლაშქრობების შედეგადაა გამარცხული, ყველა სოფელში ეკლესიების და ჯვარ-ხატების აღწერის დროს აღნიშნავს ექვთიმე თაყაიშვილი 1910 წელს ჩატარებული ექსპედიციის დროს (თაყაიშვილი, 1937)

XIII საუკუნიდან საქართველოში მონღოლთა ლაშქრობები იწყება, ამ დაპყრობებმა მნიშვნელოვნად შეარყია ქვეყნის ერთიანობა, საქართველოს განუდგნენ ყმადნაფიცი, მოხარკე ქვეყნები მათ შორის იმიერკავკასიის სამეფოები, ქაშაგეთი, ალან-ოსეთი, დურძუკეთი, ღუნძეთი და ლეკეთი, ამ პერიოდისთვის სვანეთის ჩრდილოეთით ყაზარდო-ბალყარეთი ოსეთის შემადგენლობაში შედის და ალან-ოსების სამეფო ძლიერ ერთეულადაა ჩამოყალიბებული. სვანური წერილობითი ძეგლები რამდენჯერმე ახსენებს ოსეთს

---

³ ბეზენგის კედელი - ცენტრალური კავკასიონის მთავარი წყალგამყოფი ქედის ყველაზე მაღალი, 12 კმ. სიგრძის მონაკვეთი. აღმართულია კედლის მსგავსად ბალყარეთსა და სვანეთს შორის. ბეზენგის კედელს საქართველოში ხალდეს კედელსაც უწოდებენ. ბეზენგის კედელზე გაშიშვლებულია კავკასიონის კრისტალური გულის ქანები - ნაცრისფერი გრანიტოიდები, რომლითაც აგებულია ბეზენგის კედლის უმაღლესი მწვერვალები: ლალვერი(4350 მ), გისტოლა(4860 მ), კითინთაუ(4970 მ), ჯანდა(5040 მ), შოთა რუსთაველის მწვერვალი(4960 მ), შხარა(5058მ), მათ შორის 4100-4400მ. სიმაღლის უღელტეხილებია (ქსე, 1977:267).

როგორც ჩრდილო მეზობლების კრებისით სახელს. ქვეყნის სიძლიერის მოშლამ, აღან-ოსებს საშუალება მისცა საქართველოს ყმადნაფიცობიდან გასვლისა და სვანეთს, ჩრდილოეთიდან შეექმნა მარბიელი ლაშქრობების საფრთხე, რამაც განაპირობა ჩრდილო-კავკასიის გადმოსასვლელების დაცვა და გამაგრება. ყველაზე დიდი საფრთხე მწვერვალ ლალვერთან, ჩვენს მიერ ზემოთ ნახსენებ მესტიის და წანერის უღელტეხილებზე იქმნებოდა.

XV საუკუნეში, ერთობილი ხევის საზღვრების ფორმულირება „უშგულსა და ლალვერს შუა“ იცვლება „ატკვერსა და ბალს შუა“ ფორმულირებით. ტოპონიმი ატკვერი უშგულის აღმოსავლეთით, უშგულსა და ზაგაროს უღელტეხილს შორის მდებარეობს, ის დღესაც უშგულელების სათიბი მთა დასახლების ნიშნები არ მოიპოვება.

„ბალი“ მდებარეობს სოფელ ლატალის ჩრდილო დასავლეთით, ის ტერასისებური პლატოა 50 ჰექტარამდე, 3 კილომეტრზე მეტ გრძივი ფორმის სათიბი, რომელსაც ჩრდილო დასავლეთიდან სწირხაზოვნად მიჰყვება ლეზგარას გორაკი ფოთლოვანი ტყით, უკიდურეს ჩრდილოეთით დგას ბალის წმინდა გიორგის ეკლესია ნახევრად დანგრეული, რომლის შემოგარენსაც არქეოლოგ შოთა ჩართოლანის ხელმძღვანელობით 1993 წელს ჩაუტარდა არქეოლოგიური გათხრები, სადაც აღმოჩნდა ადრე ფეოდალური ხანის კერამიკული ნაწარმი ორნამენტებით, ექსპედიციის მასალები დღესაც გამოუქვეყნებელია. ადგილობრივების მიერ (ბალის სათიბებს ფლობენ შემდეგი გვარები: გვიჩიანი, ნანსყანი და ივეჩიანი) ზეპირი გადმოცემით ლეზგარას გორები სიგრძეში იმდენად მჭიდროდ ყოფილა დასახლებული, რომ „დასახლების ერთი კიდედან მეორე კიდედღე, წმინდა გიორგის ეკლესიამდე, ციკანი სახლების სახურავებზე ისე ჩაირბენდა მიწაზე ფეხს არ დაადგამდაო“, ამ გადმოცემის საფუძველზე ექსპედიციამ (შ. ჩართოლანი, მ. ცინდელიანი, ლ. გვიჩიანი) ჩაატარა დაზვერვითი სამუშაოები, რამაც გამოავლინა მიწის ზემოთ, ჯერ კიდევ შემორჩენილი, საცხოვრისი კედლების ნარჩენები, კედლების ფრაგმენტები წყვეტილად სამი კილომეტრის სიგრძე გამოვლინდა. შემდეგი არქეოლოგიური ექსპედიცია სხვა და სხვა მიზეზებით ვერ შედგა და ვფიქრობ არქეოლოგებისთვის დღესაც მრავალმხრივ საინტერესო საკვლევ ობიექტს წარმოადგენს.

XV საუკუნეში „თავისუფალი სვანეთის“ დასავლეთ საზღვრის, ლალვერის, ბალით ჩანაცვლება განაპირობა ბევრმა ფაქტორმა, ერთერთი და მთავარი მიზეზი მიწის ფლობის ფეოდალური დამოკიდებულება და ბატონყმური ურთიერთობის დამკვიდრებაა ბალს ქვემოთა სვანეთში, ამის მტკიცებულება გვაქვს ჩვენ წინმდებარე „ჯაფარიძეთა სასისხლო“ საბუთის ერთ

მონაკვეთში, სადაც სვანი „ჩენილები“ შუამდგომლობას ეცერში დამკვიდრებულ ფეოდალებს რუჩაგიანს და დადაშქელიანს სთხოვენ „*მივედით ეცერს, რუჩაგიანსა და დადიშქელიანსა შევებუქნით და დადიანთან გავგზავნეთ*“ (სილოგავა, 1986: 113-116).

ამგვარად, ფეოდალურ სვანეთსა და „თავისუფალ სვანეთს“ შორის გამყოფმა საზღვარმა ბაალზე გაიარა. ბალის საზღვრად მიჩნევა განაპირობა ასევე სვანეთის ისტორიულმა, ძველმა ცენტრალურმა სამიმოსვლო გზამაც, რომელიც უშუალოდ ბაალზე გადადიოდა და შემდეგ იწყებოდა სოფელი ბეჩო, ფეოდალური სვანეთის, ბოლო, ჩრდილო აღმოსავლეთის უკიდურესი დასახლებული თემებით, რომელსაც ისტორიულად დადაშქელიანთა ფეოდალური დინასტია განაგებდა, როგორც „ჯაფარიძეთა სასისხლო“ სიგელიდანაც ჩანს XV საუკუნიდან XX საუკუნის დასაწყისამდე, 1917 წლის რუსეთის რევოლუციამდე. მოგვიანებით, ქართულ ისტორიულ ტრადიციაში დამკვიდრდა ტერმინი **ბალს ზემო უბატონო** და **ბალს ქვემო ბატონიანი** სვანეთი.

სვანეთის წერილობითი ძეგლების მიხედვით, „თავისუფალი სვანეთის“ უკიდურესი საზღვარი დასავლეთით უფრო ადრე XIII საუკუნეში მწვერვალ ლალვერით და გვიან, XV საუკუნეში, სოფელ ლატალში მიდებარე სათიბ პლატო ბაალით განისაზღვრა, აღმოსავლეთ საზღვარი კი უფრო ადრე XIII საუკუნეში სოფელ უშგულით და გვიან, XV საუკუნეში უშგულში შემავალ სათიბ მთა ატკვერით განისაზღვრა. ბაალის და ატკვერის საზღვრებში მოექცა შემდეგი დასახლებული მსხვილი სოფლები ლატალი, ლენჯერი, მესტია, მულახი, იელი, წვირმი, იფარი, ჰადიში, ხალდე, უშგული. ყველა ეს სოფელი ისტორიულად ლატალიდან უშგულამდე, ზემო სვანეთის, ბალს ზემო „თავისუფალ სვანეთად“ უფრო გვიან „უბატონო სვანეთად“ იწოდებოდა.

სვანეთის წერილობითი ძეგლების არცერთ ცნობაში არ გვხვდება ინფორმაცია რომ ლაშხეთი, ზემო რაჭა და რიონის სათავეები „თავისუფალ სვანეთს“ ეკუთვნოდა, თუმცა ეს არ ნიშნავს იმას, რომ ამ ადგილებში სვანები არ ცხოვრობდნენ ან გავლენის სფეროები არ ჰქონოდათ. ზემოთ მოცემულ ერთობილი ხევის სამაგრობელ საბუთებში ვაწყდებით სვანეთის სოფლების ერთად დგომის ფიცს საერთო მტრის წინააღმდეგ, რაც მტკიცებულებაა იმისა, რომ მთის მოსახლეობა არ ეგუება ფეოდალური ურთიერთობების ჩამოყალიბებას და ამ ბრძოლაში „თავისუფალი სვანეთი“ ცხადია, ზემო რაჭის თავისუფალ თემებს დაეხმარებოდა და მთა ამ საკითხის მიმართ ერთიანი იქნებოდა. თუმცა თავისუფალი საზოგადოება ხშირ შემთხვევაში ავლენს

არაორგანიზებულობას, მსგავს საკითხებში და სჭირდება დამოწმებული შეთანხმებები, რასაც ფიცით ამტკიცებდნენ. ზოგადად საქართველოში ამ პერიოდში, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, შესუსტებულია მეფის ძალაუფლება, ფეოდალთა თვითნებობამ მთაში დღის წესრიგში დააყენა ხევის ერთიანობის საკითხი, სახელო დიდი მასშტაბის ყრილობების მოწვევა და ფიცი საერთო საქმის ერთგულებისთვის, ასეთ ყრილობებზე გამოიკვეთებოდა სხვა და სხვა თემთა მტკიცე კავშირები, შეთანხმებები კი წერილობით ფორმდებოდა იმ სოფლების ჩამონათვალთ ვინც ღებულობდა მონაწილეობას ამ ყრილობებში, ეს იმის მანიშნებელია, რომ „თავისუფალ სვანეთს“ დასჭირდა საზღვრების დაფიქსირება, ხშირად მეორდება ამ საბუთებში სიტყვა „ერთობილი“ ანუ ერთიანი, ასევე სიტყვა „სამაგრობელი“ ანუ გასამაგრი, შესანარჩუნებელი. ამ საბუთებში არ არის ნახსენები არც ქვემო სვანეთის და არც რაჭის, მთის და ბარის ტოპონიმიკური ერთეულები, რომლებიც მარტო „ჯაფარიძეთა სასისხლო“ სიგელშია ჩამოთვლილი, სადაც პირველი შეტაკება როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ სვანეთში უნდა მომხდარიყო, მიუხედავად იმისა რომ სიგელის დედანი დაკარგულად ითვლება და ტექსტს დასწყისი აკლია, თვალნათლივ ჩანს რომ კონფლიქტი ჯაფარიძეებმა დაიწყეს, სურვილი დამორჩილება და სვანთა გავლენის სფეროების შესუსტება იყო რაც გამოიხატებოდა ლაშხეთის და ზემო რაჭის თავისუფალი საზოგადოების ერთიანობის შენარჩუნებაში. ამ სიგელით ჯაფარიძეებმა, მართალია მსხვერპლის ფასად, მაგრამ მაინც მიაღწიეს საწადელს და „თავისუფალი სვანეთის“ იზოლაციაში მოხვედრით გავლენის სფეროები უშუალოდ გაიფართოვეს, რასც დაემატა ბაჟი სამიმოსვლო გზებზე. შემდეგი ორი აბზაცი ამის მტკიცებულებაა: *„ვინც ეს მოგიშალოს და შეგიცუალოს, წყეულიმც არის აქა და მერმესა მას საუკუნესა, ორთავე ცხოვრებათა შიგან. ან თემისაგან. ან ბაჟისაგან, სადამდის ს უ ა ნ ე თ ი ი (ხ) ს ე ნ ე ბ ო დ ე ს, ან ჯ ა ფ ა რ ი ძ ი ს გ უ ა რ ი ი ყ ო ს, ან ი (ხ) ს ე ნ ი ე ბ ო დ ე ს, ვინც შეგიცუალოს, ან მოგიშალოს, - შე-მცა-იცუალების ქრისტიანობის სჯულისაგან, რისხავს-მცა მამა, ძე და სული წმინდა“* (სილოგავა, 1986: 113-116)

ზემოთ დაწვრილებითაა აღწერილი ქონების რაობა და კონკრეტულადაა მითითებული პიროვნებები თუ ვინ უნდა მიიღოს სასისხლე გადასახადი, ესენია **სარგის, აბესალომ და ვამიყ ჯაფარიძეები**. შემდეგ აბზაცში კიდევ ერთხელ და ამჯერად ჯაფარიძეთა საგვარეულოსთვის სასისხლეში გადახდილი მიწების დამტკიცებაა, რაც იმერეთის მეფის ალექსანდრე II-პოზიციების განმტკიცებასაც ნიშნავდა, რითაც ჯაფარიძეები ხდებიან იმერე-

თის მეფის მომხრე და დასაყრდენი ძალა დასავლეთ საქართველოს მთიანეთში...„ჯაფარიძეთა სასისხლო“ სიგელის შემდეგ აზნაურში ვკითხულობთ: „აწე გქონდეს მკუიდრად, სამამულოდ *ქ ი დ რ ო თ ა[ს]* ზედათი, და *გ ლ ო ლ ა ს ზედათი, ს უ ა ნ ე თ ს იქით, ო ს ე თ ს აქათი, ს რ უ ლ ა დ მ თ ი უ ლ ე თ ი* ოთხასი კუამლი აზნაურ-შვილიანად, გლეხიანად. სრულად *ე ც ე რ ს აქათ* რაც სუანი იყოს ყუელამან ბაჟი [მოგცეს]. გიბედნიეროს ღმერთმან, როგორც ნასისხლსა მართებდეს. ვინც ან ამ მ თ ი უ ლ ე თ ს დაგეცილოს, და ან ბაჟსა, ამის პირის და პასუხის გამცემნი ჩუენ სრულად სუანნი ვიყვნეთ“ (სილოგავა, 1986: 113-116).

სიგელის ამ მონაკვეთში განსაზღვრულია, შემაჯამებელი შეთანხმება საზღვრებზე, რაც მამულად გადაეცა ჯაფარიძეებს, უკიდურეს საზღვრად ნახსენებია ოსეთს აქეთ და სუანეთს იქით, ცალკე მოცემულია თუ ვის ეკუთვნის ბაჟის გადახდა და დასახელებულია ეცერს აქეთ სუანეთი ანუ „თავისუფალი სვანეთი“.

„ჯაფარიძეთა სასისხლო“ სიგელი მთავრდება თარიღის დასმით და ავტორის ვინაობის დასახელებით, რაც ზემოთ განვიხილეთ, ჩვენი ყურადღება მიიქცია კიდევ ერთმა გარემოებამ, რომ სიგელის შედგენის დროს მესტიაში მრავლად ცხოვრობდნენ ჯაფარიძეები და იქ დომინანტური მდგომარეობაც კი ეკავათ, რაც ცალკე კვლევას საჭიროებს.

გამოყენებული ლიტერატურა:

- ბაბუნაშვილი, ნოზაძე (1994)** ზაურ ბაბუნაშვილი, თეიმურაზ ნოზაძე. მამული-შვილთა სავანე, გამომცემლობა „ირმისა“, თბილისი;
- გაბლიანი, (1927)** ედუარდ გაბლიანი, თავისუფალი სვანეთი, ტფილისი;
- გაბლიანი (2010)** ეგნატე გაბლიანი „თავისუფალი სვანეთი“ კ. ქოჩქიანის რედაქციით, გამომცემლობა „ეთნოპოლიტიკა“ თბილისი;
- თაყაიშვილი (1937)** ექვთიმე თაყაიშვილი, არქეოლოგიური ექსპედიცია ლეჩხუმ-სვანეთში 1910 წელს, პარიზი;
- ინგოროყვა (1941)** პავლე ინგოროყვა, სვანეთის საისტორიო ძეგლები ნაკვ. მეორე, ტექსტები, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემია.თბილისი;
- კაკაბაძე (1920)** სარგის კაკაბაძე, კვლევა-ძიებანი საქართველოს ისტორიის საკითხების შესახებ, ტფილისი;
- კაკაბაძე (1924)** სარგის კაკაბაძე, სასისხლო სიგელების შესახებ, სმ, II, ტფილისი;

- კაკაბაძე, (1914)** სარგის კაკაბაძე, წერილები და მასალები საქართველოს ისტორიისთვის, წიგნი I. ტფილისი;
- მაკალათია (1930)** სერგი მაკალათია, მთის რაჭა, ტფილისი;
- სარალიძე (2010/2011)** ლელა სარალიძე, პლატონ იოსელიანისა და მარი ბროსეს სამეცნიერო თანამშრომლობის ისტორიიდან, ისტორიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის შრომები X-XI ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ივანე ჯავახიშვილის ისტორიის და ეთნოლოგიის ინსტიტუტი; თბილისი;
- სილოგავა, (1986)** ვალერი სილოგავა სვანეთის წერილობითი ძეგლები, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი;
- სოსელია (1973)** ოლია სოსელია ნარკვევები ფეოდალური ხანის დასავლეთ საქართველოს სოციალურ-პოლიტიკურ ისტორიიდან (სათავადობი), თბილისი;
- სულხან-საბა (1949)** სულხან საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი, სოლომონ იორდანიშვილის რედაქციით, საქართველოს სსრ სახელმწიფო გამომცემლობა, თბილისი;
- ქსე (1983)** ქართულ საბჭოთა ენციკლოპედი, ტ. 6. საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს გამომცემლობა, თბილისი;
- ქსე (1977)** ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია, ტ. 2. საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს გამომცემლობა, თბილისი;
- ყაუხჩიშვილი (1976)** საქართველოს ისტორიის ძველი ბერძნული წყაროები, თბილისის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი;
- ცისკარი (1866)** „ცისკარი“, N10 ოქტომბრის გამოცემა, განყოფილება III;
- ჯავახიშვილი (1982)** ივანე ჯავახიშვილი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტომი III, თბილისი;
- Brosset, (1838)** Marie Brosset, archeographe georgien, BSc, IV. N17;
- Какабадзе, (1967)** Саргис Какабадзе, Грузинские документы Института народов Азии АН СССР, Москва;
- Ковалевски (1890)** Максим Ковалевски. Закон и обычай на кавказ. Т. I. Москва, тип. А. И. Мамонтова и К°;